

АНОТАЦІЯ

Федорова А.С. Формування та ефективність розвитку малого бізнесу на селі в Запорізькому регіоні.

Кваліфікаційна випускна робота для здобуття ступеня вищої освіти магістра за спеціальністю 076 – Підприємництво, торгівля та біржова діяльність, науковий керівник М. П. Тюхтій. Запорізька державна інженерна академія. Факультет економіки та менеджменту, кафедра економіки підприємства, 2018.

Виконаний аналіз стану і динаміки основних показників розвитку малого бізнесу в Запорізькій області. Проведено експертне опитування сільських підприємців Запорізької області та здійснено оцінку розвитку сільського підприємництва в Запорізькій регіоні. Також розроблені рекомендації щодо підвищення ефективності розвитку малого бізнесу на селі.

Ключові слова: ПІДПРИЄМНИЦТВО, МАЛИЙ БІЗНЕС, МАЛЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО НА СЕЛІ, ДИВЕРСИФІКАЦІЯ, ДОСЛІДЖЕННЯ, ЕКСПЕРТНЕ ОПИТУВАННЯ, ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА, ПОДАТКИ І ЗБОРИ.

ABSTRACT

Fedorova A.S. Forming and efficiency of development of small business is on a village in the Zaporizhzhya region.

Qualifying final work for obtaining a master's degree in higher education by specialty 076 – Entrepreneurship, trade and stock-taking activities, scientific supervisor M.P. Tiukhtii. Zaporizhzhya State Engineering Academy. Faculty of Economics and Management, Department of Enterprise Economics, 2018.

The analysis of the state and dynamics of the main indicators of small business development in Zaporizhzhya region is carried out. An expert survey of rural entrepreneurs in the Zaporizhzhya region was held and an assessment of the development of rural entrepreneurship in the Zaporizhzhya region was carried out.

The also worked out recommendations are in relation to the increase of efficiency of development of small business on a village.

Keywords: ENTERPRISE, SMALL BUSINESS, SMALL ENTERPRISE IN THE VILLIGE, DIVERSIFICATION, RESEARCH, EXPERT QUESTIONING, SHADOW ECONOMY, TAXES AND FEES.

АНОТАЦИЯ

Федорова А. С. Формирование и эффективность развития малого бизнеса на селе в Запорожском регионе.

Квалификационная выпускная работа для получения степени высшего образования магистра по специальности 076 – Предпринимательство, торговля и биржевая деятельность, научный руководитель М. П. Тюхтий. Запорожская государственная инженерная академия. Факультет экономики и менеджмента, кафедра экономики предприятия, 2018.

Выполненный анализ состояния и динамики основных показателей развития малого бизнеса в Запорожской области. Проведен экспертный опрос сельских предпринимателей Запорожской области и осуществлена оценка развития сельского предпринимательства в Запорожской регионе. Также разработаны рекомендации по повышению эффективности развития малого бизнеса на селе.

Ключевые слова: ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО, МАЛЫЙ БИЗНЕС, МАЛОЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО НА СЕЛЕ, ДИВЕРСИФИКАЦИЯ, ИССЛЕДОВАНИЯ, ЭКСПЕРТНЫЙ ОПРОС, ТЕНЕВАЯ ЭКОНОМИКА, НАЛОГИ И СБОРЫ.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ВЕДЕННЯ БІЗНЕСУ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ	10
1.1 Історія розвитку та сутність понять «малий бізнес» та «мале підприємництво».....	10
1.2 Класифікація підприємництва та особливості діяльності малого бізнесу на селі	22
1.3 Методи дослідження розвитку малого бізнесу	34
Висновки до 1 розділу	39
2 СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ У СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ НА ПРИКЛАДІ СІЛ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ	41
2.1 Дослідження стану та динаміки основних показників розвитку малого бізнесу в Запорізькій області	41
2.2 Оцінка тенденцій розвитку малого бізнесу на селі в Запорізькій області	50
2.3 Основні проблеми розвитку малого підприємництва у сільській місцевості	58
Висновки до 2 розділу	64
3 ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ НА СЕЛІ В ЗАПОРІЗЬКОМУ РЕГІОНІ	66
3.1 Розробка рекомендацій щодо підвищення ефективності розвитку малого бізнесу на селі.....	66
3.2 Оцінка доцільності запропонованих заходів щодо розвитку малого бізнесу на селі в Запорізькому регіоні	72
Висновки до 3 розділу	77
4 ОХОРОНА ПРАЦІ	79
4.1 Характеристика потенційно небезпечних та шкідливих	

виробничих факторів	79
4.2 Заходи з поліпшення умов праці.....	81
4.3 Виробнича санітарія	84
4.4 Електробезпека	86
4.5 Пожежна безпека	87
Висновки до 4 розділу	89
ВИСНОВКИ	90
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	93
ДОДАТОК А	100
ДОДАТОК Б	101
ДОДАТОК В.....	106
ДОДАТОК Г	116
ДОДАТОК Д	117
ДОДАТОК Е	125

ВСТУП

Протягом останніх років через трансформаційні процеси в Україні спостерігається занепад сільських територій. Основними бар'єрами, що перешкоджають розвитку українського села є бідність місцевих жителів, безробіття та значні міграційні процеси. Через брак робочих місць та низьку заробітну плату переважно вся активна та працездатна молодь виїздить до міста чи іншої країни у пошуках роботи. Зарубіжний досвід дозволяє зробити припущення, що виправлення даної ситуації можливе завдяки активізації малого підприємництва на селі.

Вивченню проблем розвитку малого бізнесу на селі присвячено чимало робіт вітчизняних вчених, зокрема: В. В. Зіновчук, З. С. Варналій, В. І. Ляшенко, М. Й. Малік, С. І. Дем'яненко, С. К. Реверчук, М. М. Ільчук, Ю. Е. Губені та інші. Дослідження окремих аспектів розвитку малого бізнесу на селі у зарубіжній науці висвітлено у працях Б. Даллаго, А. Сміта, Д. Марклея, Р. Кантільйона та ін.

Попри велику кількість наукових робіт деякі особливості становлення й розвитку сільського малого підприємництва все ще потребують подальшого дослідження. Тому питання розвитку малого підприємництва на сільських територіях є актуальним, бо вирішує такі проблеми села як безробіття, вплив молоді до міст та інші соціально-економічні проблеми.

Метою дослідження є обґрунтування теоретичних та організаційних особливостей становлення і розвитку малого бізнесу на селі в сучасних умовах та розробка рекомендацій щодо ефективного розвитку малого бізнесу на селі. Для досягнення мети були окреслені та виконані наступні завдання:

- розглянути історію розвитку малого бізнесу та узагальнити сутність визначень малого бізнесу та малого підприємництва на селі;
- здійснити класифікацію малого підприємництва, враховуючи специфіку ведення бізнесу на селі;
- визначити особливості розвитку малого бізнесу на селі;

- оцінити сучасний стан та виявити тенденції розвитку малого бізнесу в Запорізькій області;
- оцінити тенденції розвитку малого підприємництва на селі в Запорізькому регіоні;
- дослідити проблеми розвитку малого підприємництва у сільській місцевості в Запорізькому регіоні;
- розробити рекомендації щодо підвищення ефективності розвитку малого бізнесу на селі в Запорізькому регіоні;
- оцінити доцільність запропонованих заходів щодо ефективного розвитку малого бізнесу на селі в Запорізькому регіоні.

Об'єктом дослідження є процес формування й функціонування суб'єктів малого підприємництва на селі в сучасних умовах.

Предметом дослідження є механізм формування, функціонування та особливості розвитку малого бізнесу в Україні та, зокрема, в Запорізькому регіоні.

Теоретичною та методичною основою магістерської роботи є фундаментальні положення економічної теорії, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених з питань розвитку малого підприємництва в сільській місцевості та діючі нормативні акти.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних засад формування й розвитку малого підприємництва на селі і розробці рекомендацій щодо ефективного розвитку малого бізнесу на селі. У межах роботи було вперше проведено опитування сільських підприємців та складено програму розвитку малого підприємництва на території Миколай-Пільської сільської ради Запорізького району Запорізької області.

Практичне значення роботи. Одержанні результати в ході дослідження можуть бути використанні сільськими радами при формуванні місцевих програм економічного розвитку та розробки заходів підтримки та активізації малого підприємництва сільськими та районними радами.

У процесі дослідження використовувались такі загальнонаукові методи: метод групувань – для узагальнення даних, виокремлення особливостей; метод анкетного опитування та експертний метод – для вивчення думки сільських підприємців та виявлення тенденцій розвитку малого бізнесу на селі в Запорізькому регіоні; графічний – для наочного відображення динаміки змін досліджуваних показників.

Основні положення дослідження доповідались і обговорювались на Міжнародних науково-практичних конференціях «Економіка і менеджмент 2017 : перспективи інтеграції та інноваційного розвитку» (м. Дніпро, 23-24 березня 2017 р.) та «Суспільство, релігія, культура, наука, техніка, освіта, економіка в умовах новітніх глобальних викликів для України і Польщі» (м. Запоріжжя, 21-23 вересня 2017 р.).

Результати роботи знайшли відображення у науковій праці:

Федорова А. С. Особливості розвитку малого бізнесу у сільській місцевості / М. П. Тяхтій, В. В. Голомб, А. С. Федорова // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2017. – Вип. 5 (11). Ч. 2. – С. 56-58.

Також у 2 тезах доповідей:

1) Голомб В. В. Федорова А. С. Порівняльний аналіз розвитку малого бізнесу в Польщі та Україні / В. В. Голомб, А. С. Федорова // Суспільство, релігія, культура, наука, техніка, освіта, економіка в умовах новітніх глобальних викликів для України і Польщі: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 21-23 вересня 2017 р.). – Запоріжжя : Запорізька державна інженерна академія ; ФО-П Систерова Н. О., 2017. – С. 97-99.

2) Федорова А. С., Голомб В. В. Аналіз проблеми розвитку підприємництва на регіональному рівні / А. С. Федорова, В. В. Голомб // Економіка і менеджмент 2017 : перспективи інтеграції та інноваційного розвитку : зб. наук. праць Міжнар. наук.-практ. конф., 23-24 берез. 2017 р. : в 11 т. – Дніпро: Біла К.О., 2017. – С. 98-100.

Інформаційною базою досліджень є законодавчі та нормативно-правові акти України, що регламентують діяльність підприємств, дані статистичної звітності, Інтернет-ресурси, результати авторських досліджень. Обробка інформації, одержаної під час дослідження, проводилася за допомогою сучасних інформаційних технологій, зокрема Google Форма та SPSS.

Магістерська робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел із 55 найменувань, 5 додатків. Робота викладена на 125 сторінках машинописного тексту, містить 14 таблиць, 12 рисунків. Обсяг основного тексту магістерської роботи складає 99 сторінок.

1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ВЕДЕННЯ БІЗНЕСУ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ

1.1 Історія розвитку та сутність понять «малий бізнес» та «мале підприємництво»

Сучасна сфера малого підприємництва це результат тривалої еволюції системи ринкової економіки. У ході розвитку малому та середньому підприємництву довелося боротися з гігантами виробництва за своє існування. Адже велике виробництво завжди мало великі конкурентні переваги, які пов'язані із кращим доступом до фінансових ресурсів та передових технологій, використанням наукових методів організації та управління виробництвом, володінням інформацією про ринки.

До початку промислового перевороту переважна частина підприємств у сфері матеріального виробництва були в рівній мірі малими. То були домашні підприємства, ремісничі майстерні та мануфактури. Однак з початком в середині XVIII ст. індустріальної ери з'являються великі підприємства, в рамках яких під одним дахом працюють сотні, а то й тисячі працівників. З цього моменту всі промислові підприємства попередньої епохи стають у порівнянні з ними дійсно малими [1, с. 126-127].

З появою нових великих господарських структур мале підприємництво в деяких галузях стало витіснятися великими підприємствами. В кінці XIX ст. на початку XX ст. негативний вплив на дрібне виробництво здійснило перенагромадження капіталу, яке проявлялося у неповному використанні можливостей для розвитку високоефективних виробництв, із обмеженими ємностями національних і зовнішніх ринків. Вкрай несприятливим чинником для дрібного виробництва також виступила поява монополій.

Однак зростання великомасштабного виробництва не тільки не придушив малий бізнес, але, навпаки, багато в чому створив сприятливі умови для його поступального розвитку. Розпочата в завершальній третині XIX ст. друга технологічна революція вдихнула в дрібне виробництво нове

життя, створивши передумови для його відродження на новій технологічній базі.

Реалізація цих передумов відбувалася поетапно протягом декількох десятиліть [1, с. 126-133].

Перший етап (кінець XIX – 30-і рр. XX ст.) характеризувався практично повним скороченням традиційного дрібного виробництва в розвинених країнах, за винятком Франції та Японії. Вирішальну роль у цьому процесі зіграло не велике, а механізоване дрібне виробництво, витісняючи менш конкурентоспроможне виробництво, що базується на використанні ручної праці.

На другому етапі (30-60-і рр. XX ст.) мале підприємництво зазнало серйозних змін в частині перебудови галузевої структури, форм взаємин з великим бізнесом, місця в суспільному виробництві. Принципово новим моментом у розвитку малого підприємництва на цьому етапі стало те, що в сфері промислового виробництва малі підприємства стали створюватися великими підприємствами як їх самостійні відділення. Створюючи самостійні дрібні підприємства, великі корпоративні структури перекладали на них тягар витрат, пов'язаних з необхідністю забезпечення повного завантаження виробничих потужностей, швидкого переналагодження виробництва, прискореного освоєння нових видів продукції, досягаючи в результаті істотного зростання ефективності власного виробництва. В результаті цих перетворень відбулася радикальна трансформація колишньої досить однорідною, з точки зору джерел капіталу, структури малого підприємництва.

Третій етап еволюції малого підприємництва (з кінця XX ст.) характеризувався важливими змінами в його місці та ролі в зрілій ринковій економіці. У перші роки після закінчення Другої світової війни відношення до малого підприємництва в країнах Заходу в цілому було скептичне, оскільки здавалося, що воно приречене на зникнення. І дійсно, численні дослідження показували, що мале підприємництво набагато менш ефективне,

ніж великі господарські структури; рівень заробітної плати на малих підприємствах нижче, ніж на великих; також була нижча інноваційна активність малих підприємств. Однак, починаючи з середини 70-х рр. минулого століття, в економіці країн Заходу стала все виразніше виявлятися тенденція зростання малого підприємництва. Це було обумовлено, в першу чергу, зростаючими масштабами глобалізації, змістивши акценти в структурі порівняльних переваг у бік тих видів економічної діяльності, які засновані на знанні. Це, з одного боку, призвело до втрати конкурентоспроможності великими підприємствами, що оперують у традиційних галузях обробної промисловості, а з іншого – дозволило малим підприємницьким структурам закріпитися в нових сегментах економіки.

Ще одним надзвичайно важливим фактором прискореного розвитку сфери малого бізнесу стала найгостріша криза 1970-х рр. минулого століття, коли ціни на енергоресурси і багато видів сировини піднялися вгору, поставивши перед усіма суб'єктами господарської діяльності задачу різкого зниження витрат виробництва. Для великих корпоративних структур одним із шляхів вирішення цього завдання стало позбавлення від численних функцій, не пов'язаних з профілюючої діяльністю, і передача на сторону, насамперед малим підприємствам, багатьох видів основної діяльності, що здійснювалися раніше власними силами великого бізнесу.

Прискорений розвиток малого підприємництва також став наслідком науково-технічного та техніко-технологічного прогресу, що забезпечив можливість створення конкурентоспроможних малих підприємств у більшості галузей матеріального виробництва, в тому числі і в тих з них, де ще зовсім недавно панували великі підприємства.

Винятково важливим фактором прискореної динаміки зростання малого бізнесу стала його здатність створювати і освоювати інновації, що є основною пружиною сучасного економічного зростання. У рамках сфери малого підприємництва утворився спеціалізований сегмент інноваційного бізнесу, представлений інноваційними фірмами, що оперують у галузі

високих технологій, а також венчурними фірмами, здійснюють високоризикові інноваційні проекти. Завдяки цьому у багатьох випадках малі та середні підприємства перевершують своїх більших суперників по вмінню створювати, знаходити і використовувати інновації в інтересах розвитку своєї справи.

Зростання малого бізнесу в країнах Заходу в останній третині ХХ сторіччя був також викликаний тим, що в суспільній свідомості цих країн зросла значимість цінностей підприємництва як самостійної творчої діяльності індивідів, що дозволяє реалізувати їх соціально-економічні потреби та інтереси, внаслідок чого в цих країнах зросла підприємницька активність, що знайшла вираз у ряді країн в тенденціях до зростання кількості новостворюваних малих підприємств і залученні в їх орбіту додаткових трудових ресурсів, які не можуть бути задіяні іншими групами роботодавців. До них відносяться громадяни, трудовий потенціал яких обмежений об'єктивними факторами: пенсіонери, неповнолітні, інваліди з обмеженою працездатністю, багатодітні матері тощо. В результаті в цей період у багатьох країнах відбулося значне збільшення числа нових, переважно малих компаній.

Нарешті, чималу роль у прискоренні розвитку малого підприємництва в розглянутий період відіграла та обставина, що на цьому етапі формується новий підхід держави у ставленні до малого підприємництва, що полягає у визнанні його одним з найважливіших елементів системи національного господарства, що потребує особливої уваги і підтримки. Останнім часом увага держави до малого бізнесу в багатьох розвинених країнах, особливо в країнах Євросоюзу, помітно зросла.

Так, в ЄС в червні 2000 р. прийнята «Європейська хартія для малих підприємств», в якій малі підприємства характеризуються як «становий хребет європейської економіки», а також як головне джерело зайнятості і живильне середовище для нових підприємницьких ідей. Масштабна, глибоко продумана і безперервно удосконалювана державна підтримка, що надається

малому підприємництву протягом останніх десятиліть, безумовно, стала одним з найважливіших факторів, що забезпечують зростання його місця і ролі в країнах з розвинутою ринковою економікою [1, с. 128].

Початок історії розвитку малого підприємництва в Україні датується 1991 р. За цей період здійснювались зміни в законодавстві, в економічних і правових умовах, державній політиці щодо розвитку малого та середнього бізнесу, з'явилася міжнародна підтримка вітчизняного МСБ.

Становлення малого підприємництва в Україні професор Підгорний А. З. умовно поділив на 3 етапи [2, с. 198-199]:

I етап: 1991-1994 рр. – початок формування державної політики підтримки малого підприємництва, прийняття Верховною Радою України Закону «Про підприємництво», утворення Державного комітету України з сприяння малим підприємствам і підприємництву та схвалення Урядом Програми державної підтримки підприємництва;

II етап: 1995-1997 рр. – період реформування системи державної підтримки підприємництва, схвалення Кабінетом Міністрів Концепції Державної політики розвитку малого підприємництва, конституційне закріплення свободи підприємництва та затвердження Урядом Програми розвитку малого підприємництва на 1997-1998 рр.;

III етап: з 1998 року по теперішній час – визнання на рівні державної політики необхідності зменшення державного втручання у підприємницьку діяльність, введення спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва, прийняття Верховною Радою України Законів «Про державну підтримку малого підприємництва» та «Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні».

На нашу думку III етап закінчився в 2014 р. і зараз діє вже IV етап – сучасний, котрий починається з 2015 р. – продовжуються реформи та вносяться зміни до існуючих законів, на рівні держави зменшився тиск на МСП і введений мораторій на перевірки малого та середнього бізнесу (ЗУ

«Про тимчасові особливості здійснення заходів державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 03. 11. 2016), видаються постанови КМУ «Про затвердження Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року» на державному та регіональному рівнях, внесені зміни до Податкового кодексу України створюються фонди підтримки підприємництва, здійснюється всебічна підтримка Євросоюзу в розвитку МСП та інші.

В сучасній економічній літературі досі немає єдиного підходу до визначення суті малого підприємництва. Терміни «малий бізнес» і «мале підприємництво» на сьогодні не мають єдності в отоженні. Отже, для початку треба розглянути такі поняття, як «малий бізнес», «мале підприємство» і «мале підприємництво». На жаль, чіткого визначення цих понять не має, хоча даній проблемі присвячено чимало робіт. Найчастіше ці терміни ототожнюються. Наприклад, професор В. Карсекін зазначає, що «...дійсно, практично повсюдно проходить ототожнення підприємництва з малим бізнесом, широке використання у вітчизняній науці та практиці терміна «мале підприємництво» [3, с. 72]. Варто зазначити, що Україною термін «підприємництво» до 1991 року не визнавався і офіційно ніде не вживалося.

Багато авторів взагалі не уточнюють поняття бізнесу і підприємництва, тому інколи важко зрозуміти про що йде мова – про бізнес чи підприємництво. Так, можна констатувати наявність суперечливих думок на сутність даного феномену.

У науковій літературі виділяють три підходи до співвідношення понять «малий бізнес» і «мале підприємництво» [4, с. 15-16]:

- 1) Прихильники першого підходу визнають бізнес ширшим поняттям, а ніж підприємництво і вважають, що бізнес це відносини, які виникають між усіма учасниками ринкової економіки. Тому згідно даного підходу розрізняти підприємницький, споживчий, трудовий і державний бізнес.

2) На думку другого підходу підприємництво є ширшим поняттям, ніж бізнес. Прихильники даного підходу пояснюють це тим, що бізнес охоплює вузьку сферу діяльності, а підприємництво здійснює свою діяльність майже у всіх галузях.

3) Згідно третього підходу, підприємництво і бізнес є синонімічними поняттями. На сучасному етапі розвитку теорії підприємництва цей підхід набирає популярності у вітчизняних та зарубіжних вчених. Вони визнають, що еквівалентом терміну «бізнес» є термін «підприємництво».

В Законі України «Про підприємництво» зазначається, що підприємництво – це самостійна ініціатива, систематична, на власний ризик діяльність із виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг та заняття торгівлею з метою одержання прибутку [5].

З практичної точки зору, під підприємництвом розуміється прагнення і дії до самостійного ведення ділової активності з реалізації на практиці конкретної ділової ідеї на певних формалізованих засадах, що передбачає офіційну реєстрацію підприємця в якості такого, необхідність вступу в сферу ділових зв'язків і ділових відносин від імені визнаного суспільством економічного суб'єкта. Підприємництво є мистецтво реалізації ділової активності і насамперед є розумовим процесом. Оскільки кожен з нас має власний стереотип мислення, то й успіхи у кожного підприємця різні. Безумовно, велику роль відіграє у цьому випадок, удача, везіння, однак вони супроводжують лише того, хто навчився і може мислити [6, с. 15].

Визначення малого підприємництва наведено в Господарському кодексі України. Згідно статті 55.3 ГК України мале підприємництво – це підприємства, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України [7].

У вітчизняній та зарубіжній практиці існує два принципи визначення малого підприємництва:

- статистичний – базується на використанні кількісного критерію (сума активів, обсяг капіталу, кількість зайнятих, обсяг продажів, річний дохід, обсяг інвестицій). Такий принцип зручний з погляду статистичного обліку, але він не відображає економічної визначеності явища й має національну роз'єднаність. Так, у США до малих підприємств відносять господарські одиниці з кількістю зайнятих до 500 осіб, в Японії – до 300, Італії і Фінляндії – до 100. До того ж розмір підприємства може бути по-різному визначений залежно від вибраного критерію;
- змістовний – визначає якісну характеристику малого підприємництва (повна відповідальність за результати господарювання, відсутність розподілу власності й контролю, простота систем управління, сімейне ведення справ, захоплення невеликої частки ринку) [8, с. 12-17].

Варналій З. С. визначає мале підприємництво як самостійну (за рахунок власних коштів) систематичну інноваційну діяльність громадян-підприємців та малих підприємств на власний ризик з метою отримання підприємницького доходу (надприбутку) [9, с. 13].

Для того щоб повніше розкрити сутність малого підприємництва треба порівняти його з малим бізнесом (таблиця 1.1)

У таблиці 1.1 основною метою малого підприємництва є створення нової вартості. В даному контексті мається на увазі створення нової вартості через розширення номенклатури товарі та послуг, створення нових продуктів чи послуг, виходи на нові ринки, поліпшення якості товарі і послуг тощо.

Малий бізнес – це діяльність будь-яких малих підприємств та окремих громадян (фізичних осіб) з метою одержання прибутку. Практично це будь-яка діяльність зазначених суб'єктів господарювання, спрямована на реалізацію власного економічного інтересу [9, с. 15].

Таблиця 1.1 – Сутнісні відмінності між категоріями «малий бізнес» та «мале підприємництво» [10, с. 32-38]

Критерій порівняння	Малий бізнес	Мале підприємництво
1	2	3
Ресурсне забезпечення	Наявне та добре освоєне	Доступність ресурсів залежить від використання новітніх чи нетрадиційних ідей та рішень
Рівень ризику	Низький. Ризик сприймається як чинник порушення стабільності	Високий. Ризик сприймається як невід’ємна складова успіху
Ставлення до персоналу	Споживче ставлення до найманих працівників як фактору зростання продуктивності	Працівники підприємства є носіями інноваційної ідеї, генерування яких залежить від здатності підприємця стимулювати співробітників до нових розробок
Сприйняття змін	Ухилення від змін, прагнення мінімізувати вплив чинника непередбачуваності навіть ціною втрати частини доходу	Сприйняття змін як джерела нових можливостей та прагнення якомога швидше обернути їх на користь справи
Здатність до інновацій	Орієнтація на старі й добре відомі продукти, котрі забезпечують стабільні, позитивні, фінансові результати	Постійне прагнення перевершити всі попередні продукти створенням інноваційних аналогів з кращими споживчими властивостями
Схильність до експериментів	Перевага віддається традиційним способам ведення справ	Застосування нестандартних підходів та рішень на всіх етапах діяльності, починаючи від генерування ідеї продукту, до його реалізації кінцевому споживачу
Основна мета	Отримання максимального прибутку як різниці між доходами і витратами	Створення нової вартості

Малий бізнес не обов'язково повинен бути ризикованим чи інноваційним. Саме в цьому і полягає відмінність між поняттями «малий бізнес» і «мале підприємництво».

За поширеним визначенням, малим називається бізнес, який має принаймні такі характеристики:

- незалежне управління;
- приватний капітал;
- локальну сферу діяльності;
- порівняно невеликий розмір у своїй діяльності [11, с. 71].

В роботі професора З. С. Варналія про мале підприємництво дається визначення і малому підприємству. На його думку, малі підприємства – це організаційно-економічний вид підприємств, які, згідно із ст. 2 Закону України «Про підприємства в Україні», кваліфікуються за показником чисельності зайнятих працівників з градацією за сферами діяльності. Щодо визначення ще одного критерію – обсягу господарського обороту – ця робота уряду ще не набула логічного завершення [9, с. 15].

Діяльність підприємств малого та середнього бізнесу регулюють:

1) Закон України «Про підприємництво» від 07. 02. 1991 року № 698-ХІІ;

2) Закон України «Про Національну Програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні» від 21. 12. 2000 р. № 2157-ІІІ;

3) Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» від 22. 03. 2012;

Верховною Радою України 22 березня 2012 р. було ухвалено Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні». Відповідно до цього Закону суб'єктами малого підприємництва є [12]:

- фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи-підприємці, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує

50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України;

- юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України.

Основні принципи підприємницької діяльності прописані в ст. 44 Господарського Кодексу України [7]. Підприємництво здійснюється на основі:

- 1) вільного вибору підприємцем видів підприємницької діяльності;
- 2) самостійного формування підприємцем програми діяльності, вибору постачальників і споживачів продукції, що виробляється, залучення матеріально-технічних, фінансових та інших видів ресурсів, використання яких не обмежено законом, встановлення цін на продукцію та послуги відповідно до закону;
- 3) вільного найму підприємцем працівників;
- 4) комерційного розрахунку та власного комерційного ризику;
- 5) вільного розпорядження прибутком, що залишається у підприємця після сплати податків, зборів та інших платежів, передбачених законом;
- 6) самостійного здійснення підприємцем зовнішньоекономічної діяльності,
- 7) використання підприємцем належної йому частки валютної виручки на свій розсуд.

Роль і місце малого підприємництва в національній економіці найкраще проявляється у властивих йому функціях. Основними функціями підприємства є [13, с. 27]:

1) організаційна функція – впровадження нових форм і методів організації виробництва, нових форм заробітної плати та їх оптимальне поєднання з традиційними;

2) новаторська (творча) функція – сприяння процесу генерування, продукування та реалізації нових оригінальних ідей (технічних, організаційних, управлінських), здійснення техніко-економічних і дослідно-конструкторських наукових розробок, реалізація проектів, що пов'язані з ризиком, створення нових товарів і надання нових послуг;

3) соціальна функція – виготовлення товарів і послуг, необхідних суспільству, відповідно до головної мети, вимог дії основного закону;

4) особистісна функція – самореалізація власної мети підприємця, отримання задоволення від своєї роботи.

В економіці України малий бізнес виконує такі функції:

1) Формування конкурентного середовища. Через динамізм малий бізнес зовсім не схильний до монополістичних тенденцій, але в той же час орієнтований на конкурентний ринок, він вступає в конкурентну боротьбу з монополіями.

2) Надання гнучкості перехідній економіці. Малий бізнес має можливість швидко реагувати на зміни в економіці та перебудовуватися, працювати на кінцевого споживача, задовольняючи повністю всі його потреби в послугах і товарах. Малі підприємства також швидко реагують на зміни в смаках своїх покупців та їх потреби.

3) Вирішення проблеми зайнятості. Розвиток малого бізнесу призводить до створення додаткових робочих місць і тим самим зменшує безробіття.

4) Сприяє створенню так званого «середнього класу». Малий бізнес зменшує соціальну диференціацію, тією чи іншою мірою притаманну будь-якій економіці.

Роль та функції малого підприємництва із загальноекономічних позицій полягають не тільки в тому, що воно є одним із найважливіших

дійових факторів економічного розвитку суспільства, яке спирається на ринкові методи господарювання. Його важлива функція – сприяння соціально-політичній стабільності суспільства, тобто воно відкриває простір вільному вибору шляхів і методів роботи на користь суспільства та забезпечення власного добробуту.

Отже, сучасний малий бізнес пройшов тривалий процес еволюції та становлення, у ході розвитку якого боровся за своє існування. Протягом розвитку малого підприємництва в Україні неодноразово змінювалось законодавство у сфері регулювання діяльності суб'єктів малого підприємництва (змінювалися критерії визначення, податкові ставки, умови та правил ведення бізнес-діяльності). Також в науковій літературі досі не має єдиного визначення термінам «малий бізнес» та «мале підприємництво», і на нашу думку, у вітчизняній практиці термін «малий бізнес» і «мале підприємництво» вживаються як синонімічними, тотожними за змістом. Тому надалі в своїх дослідженнях ці терміни будуть вживатися як тотожні поняття.

1.2 Класифікація підприємництва та особливості діяльності малого бізнесу на селі

В ринкових умовах господарювання вкрай важливо дати повну та чітку класифікацію підприємництву за певними ознаками. Однак, існує доволі багато класифікацій підприємництва за різними критеріями: за розмірами, галузевою належністю, організаційною формою тощо.

Єдиного міжнародного стандарту класифікації підприємств, їх розподілу на малі, середні й великі не має. Класифікація залежить від специфіки галузей, рівня розвитку й структури економіки кожної країни. Для класифікації можуть використовуватися такі показники:

- чисельність працівників;
- вартість (обсяг) продукції, яка випускається;

- вартість (обсяг) виробничих фондів або розмір капіталу.

Варто зазначити, що класифікаційні ознаки суб'єктів підприємництва в Україні було викладено ще радянські часи в Постанові Ради Міністрів УРСР «Про заходи щодо створення та розвитку малих підприємств» від 22. 09. 1990 р. та Закону УРСР «Про підприємства в Українській РСР» від 27. 03. 1991 р., де основним критерієм віднесення підприємств до малих була чисельність працюючих:

- у галузях виробничої сфери – до 50 осіб;
- у галузях невиробничої сфери – до 25 осіб;
- у роздрібній торгівлі – 15 осіб.

Також через те, що не існує єдиних критеріїв визначення суб'єкта малого підприємництва, тільки в Україні за період 1990-2016 років методологія віднесення суб'єктів господарювання до малого підприємства змінювалась шість разів. Це додатково підтверджують дані таблиці А.1 (додаток А).

Порівняння критеріїв визначення підприємств – суб'єктів підприємницької діяльності, що застосовуються в Україні та країнах Європейського Союзу, свідчить про використання однакових по суті показників, але не однакових за значенням (таблиця 1.2).

Наприклад, українським законодавством не визначено середньооблікову чисельність працюючих осіб на мікропідприємстві, також значні розбіжності за критерієм чисельності працюючих для середніх і малих підприємств. Також дуже відрізняються критерії визначення підприємств за обсягом валового доходу.

На сучасному етапі залежно від різних чинників підприємництво може здійснюватись в багатьох напрямках. Розрізняють такі моделі підприємництва: класична, інноваційна та венчурна (рисунок 1.1). Класична модель орієнтується на максимальну віддачу від наявних ресурсів. Інноваційна передбачає використання та пошук будь-яких ресурсів в межах закону.

Таблиця 1.2 – Порівняння критеріїв класифікації підприємств за розмірами згідно з ГКУ № 436 та рекомендацією 2003 / 361 / ЄС Європейської комісії [7; 14]

Розмір підприємств	Критерії визначення			
	Середньооблікова чисельність працюючих, осіб		Обсяг валового доходу / річний обіг, млн. грн. / млн. євро	
	Згідно з ГКУ п. 7, ст. 63	Згідно з Рекомендацією комісії ЄС	Згідно з ГКУ п. 7, ст. 63, млн. грн.	Згідно з Рекомендацією комісії ЄС
Мікро-	-	< 10 осіб	до 250 тис. грн.	< 2 млн. євро
Малі	до 50 осіб	до 50 осіб	до 70 млн. грн.	від 2 до 10 млн. євро
Середні	від 51 до 250 осіб	від 51 до 1000 осіб	від 70 млн. до 100 млн. грн.	від 10 до 50 млн. євро
Великі	понад 250 осіб	понад 1000 осіб	понад 100 млн. грн.	понад 50 млн. євро

Венчурна модель підприємництва вважаються найбільш ризикованою, але в результаті своєї діяльності випускає на ринок найбільш інноваційні та прогресивні продукти (послуги). Виокремлення моделі підприємництва сприяє формуванню стратегічного напрямку діяльності у сфері підприємництва.

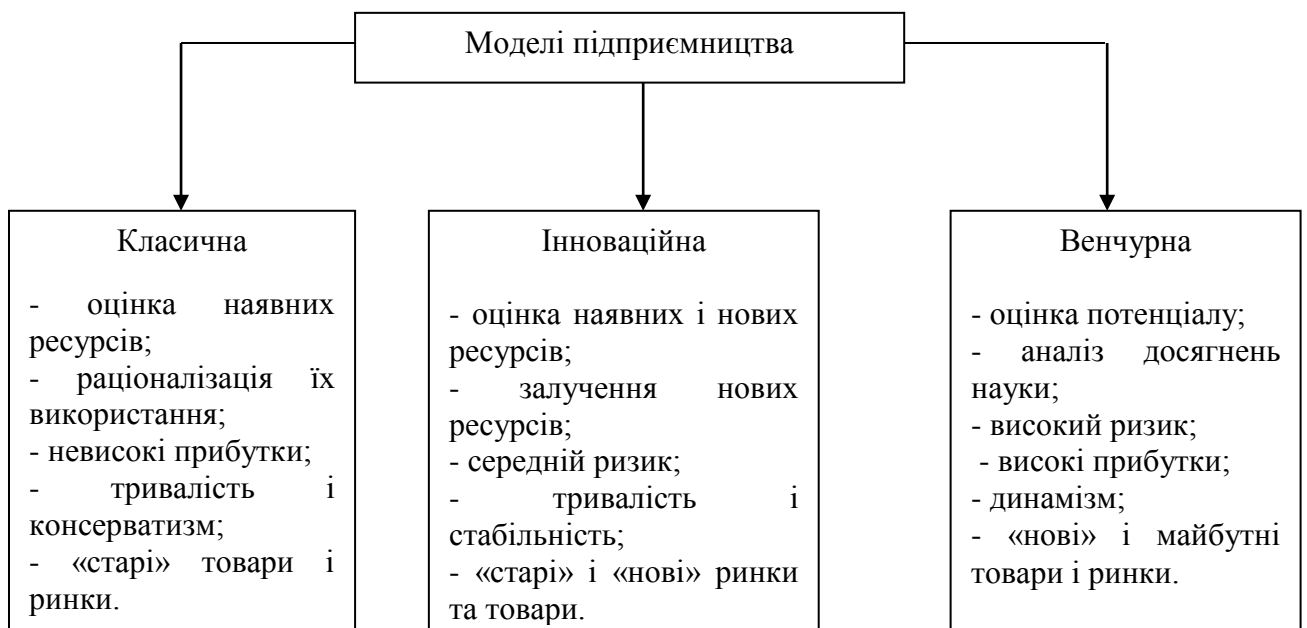

Рисунок 1.1 – Класифікація моделей підприємництва [15, с. 13]

Форми малого підприємництва важливо правильно систематизувати, тобто класифікувати суб'єкти малого підприємництва за значущими критеріями. Найбільш вдало класифікація була здійснена О. С. Гордою. Вона класифікує мале підприємництво наступним чином [16]:

1) За організаційною формою:

- індивідуальні – засновані на приватній власності фізичної особи та виключно її праці (особисті селянські господарства, ремісники);
- сімейні – засновані на власності і праці членів однієї сім'ї з правом найму робочої сили;
- приватні – засновані на власності окремих громадян з правом найму робочої сили;
- колективні – засновані на власності трудового колективу і праці його членів;
- підрядні й орендні – засновані на оренді засобів виробництва, що дає орендарю право власності на результати праці, право користування, володіння та часткового розпорядження майном протягом терміну оренди;
- змішані – засновані на об'єднанні майна різних власників (юридичних осіб і громадян).

2) За галузевою належністю: промислові, сільськогосподарські, будівельні, посередницькі, консультаційні, транспортні, торгові, туристичні, ремісничі та ін.

3) За ступенем залучення найманої робочої сили:

- із залученням працівників на постійній основі;
- із сезонним залученням працівників;
- із тіньовим залученням працівників;
- без залучення найманої праці.

Велику роль малий бізнес відіграє на сільських територіях, але в той же час, приділено мало уваги визначенню поняття малого сільського підприємництва на селі, а законодавче трактування взагалі відсутнє.

За визначення О. М. Матусової мале підприємництво на селі визначається як сектор регіональної економіки, в якому функціонують суб'єкти підприємницької діяльності різних організаційно-правових форм і форм власності дрібнотоварного виробництва, що здійснюють самостійну, інноваційну, систематичну, на власний ризик господарську діяльність з метою отримання економічного й соціального ефекту [17, с. 4].

Шульський М. Г. трактує малі форми господарювання на селі як господарства населення, в тому числі особисті селянські господарства, а також класичні фермерські господарства, де присутня особиста участь членів цих господарств та їх родин у виробничому процесі [18].

На думку В. І. Ляшенко малі форми господарювання – це суб'єкти малого підприємництва, що створюються на основі певної форми власності (як правило, приватної) для здійснення господарської діяльності, одержання прибутку чи в споживчих цілях, що мають деяку самостійність [19].

Виходячи із наведених визначень науковців та власного розуміння поняття «сільське підприємництво» можна відзначити, що мале підприємництво на селі це здійснення підприємницької діяльності селянином-підприємцем на основі власних ресурсів з метою отримання вигоди та задоволення власних потреб.

На основі визначень можна виділити такі специфічні риси ведення малого бізнесу на селі:

- 1) більшість видів діяльності у сільській місцевості не спрямована на отримання великих прибутків;
- 2) значна частка підприємців займається обробіткою землі та вирощуванням сільськогосподарської продукції для власного споживання та на продаж;

3) через віддаленість населених пунктів один від одного та відсутність розвиненої транспортної інфраструктури доцільним є ведення сімейного бізнесу;

4) через сезонність робіт існує проблема диверсифікації видів діяльності селян тощо [20, с. 5].

Також, малі підприємства на селі характеризуються стихійним виробництвом, сезонністю, складністю виробничого циклу, великою залежністю від природних та економічних факторів, застарілою матеріало-технічною базою тощо [20, с. 332-335].

Враховуючи специфіку підприємницької діяльності на селі, вважаємо за необхідне навести класифікацію малого сільського підприємництва за наступними критеріями (рисунок 1.2).

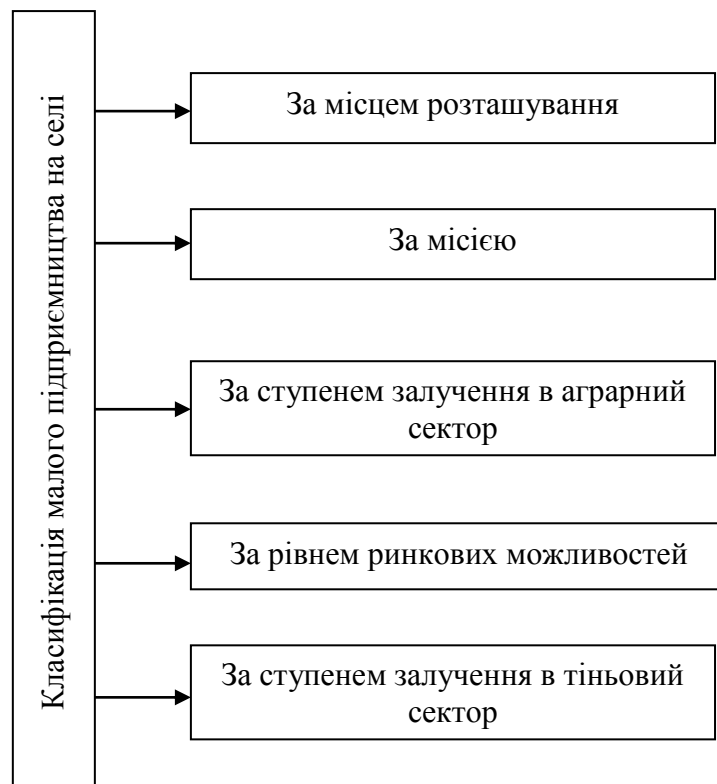

Рисунок 1.2 – Класифікація малого підприємництва на селі

Розроблено автором на основі [8, с. 12-17]

1) За місцем розташування:

- підприємництво, орієнтоване на потреби міських жителів (розташоване в приміській зоні);
- бізнес, орієнтований на потреби місцевих і міських жителів (у віддалених від центру селах);
- сільське підприємництво (розташоване в сільській глибинці, відносно далеко від міст і великих транспортних шляхів);
- бізнес поблизу великих автошляхів і річок;
- курортний бізнес.

2) За місією:

- підприємницькі фірми, орієнтовані на пошук і використання нових можливостей, на швидке зростання й розвиток.
- фірми «рівня життя», які організуються та функціонують для забезпечення гідного рівня життя окремих груп населення.

3) За ступенем залучення в аграрний сектор:

- аграрне підприємництво, суб'єкти якого зайняті виробництвом і переробкою сільськогосподарської продукції;
- напіваграрне підприємництво (форма диверсифікації господарської діяльності), суб'єкти якого зайняті і сільськогосподарським, і не пов'язаним з ним виробництвом;
- неаграрне підприємництво, яке охоплює підприємницьку діяльність, не пов'язану із сільськогосподарським виробництвом.

4) За рівнем ринкових можливостей:

- суб'єкти малого підприємництва, які не мають потенціалу для зростання – займають невелику нішу на ринку або реалізують товари, що мають обмежений попит;
- суб'єкти малого підприємництва, які швидко зростають – мають потенціал для зростання ділової активності, але на початковому етапі свого розвитку створюються як малі.

5) За ступенем залучення в тіньовий сектор:

- суб'єкти неофіційної економіки – займаються легальною діяльністю, яка не фіксується офіційною статистикою;
- суб'єкти фіктивної економіки – у своїй діяльності застосовують методи легального «уникнення» законодавчо встановлених правил;
- суб'єкти тіньової економіки – здійснюють нелегальну за чинним законодавством підприємницьку діяльність [8, с. 12-17].

Здійснення підприємницької діяльності у сільській місцевості значно відрізняється від ведення бізнесу в місті. Відмінності між організацією бізнесу в місті та селі подано в таблиці 1.3.

Провівши порівняльну характеристику може відзначити, що малі підприємства в місті мають більшу споживчу аудиторію та ширшу сферу діяльності, з ними охочіше укладаються контракти та договори, вони є більш активними учасниками різноманітних програм розвитку малого бізнесу, але водночас мають велику конкуренцію.

Таблиця 1.3 – Порівняльна характеристика ведення бізнесу в місті та на селі

№	Критерій порівняння	Малий бізнес в місті	Сільський бізнес
1	Споживча аудиторія	Велика	Мала
2	Сфера діяльності	Широка	Вузька
3	Рівень конкуренції	Високий	Низький
4	Ділова активність	Більш активні	Менш активні
5	Схильність до ризику	Висока	Низька
6	Схильність до інновацій	Більш схильні	Майже не застосовують інновації
7	Інвестиційна привабливість	Більш привабливі	Менш привабливі

Джерело: розроблено автором.

Малий бізнес на селі розвивається в двох напрямках: сільськогосподарського та несільськогосподарського спрямування [22, с. 31-39]. Домінуючим напрямом розвитку є сільськогосподарське спрямування, яке в більшій мірі зосереджено в аграрній сфері. Здебільшого займаються обробіткою землі, вирощуванням зернових та технічних культур, овочівництвом, вирощуванням ягід та фруктових дерев. Також розповсюдженим є тваринництво – вирощування великої рогатої худоби, свинини, птиці всіх видів на м'ясо, також виробництво молока та меду.

До несільськогосподарського спрямування можна віднести такі види діяльності, як переробка сільськогосподарської продукції (олійниці, переробка зерна на борошно), надання послуг населенню щодо технічного, ветеринарного обслуговування, перукарні, кафе, продовольчі крамниці, шиномонтаж, туризм тощо. На жаль, несільськогосподарська діяльність в більшості випадків не відіграє значної ролі в економічному житті села.

Провівши аналіз перспективних та діючих напрямів диверсифікації сільського підприємництва можна виділити пріоритетні види розвитку малого бізнесу на селі:

- екологічний туризм,
- зелені садиби,
- придорожній сервіс,
- розведення риби,
- органічне виробництво,
- контактні зоопарки,
- вирощування та переробка фруктів, ягід тощо.

Загалом, стратегія диверсифікації для сільської економіки є вкрай важливою для малого бізнесу на селі та для місцевих жителів, бо диверсифікація забезпечить економічне зростання економіки села та покращить соціальне становище (рисунок 1.3).

Отже, можна стверджувати, що для розвитку підприємництва на селі наявні немалі можливості та кожен може вибрати свою нішу.

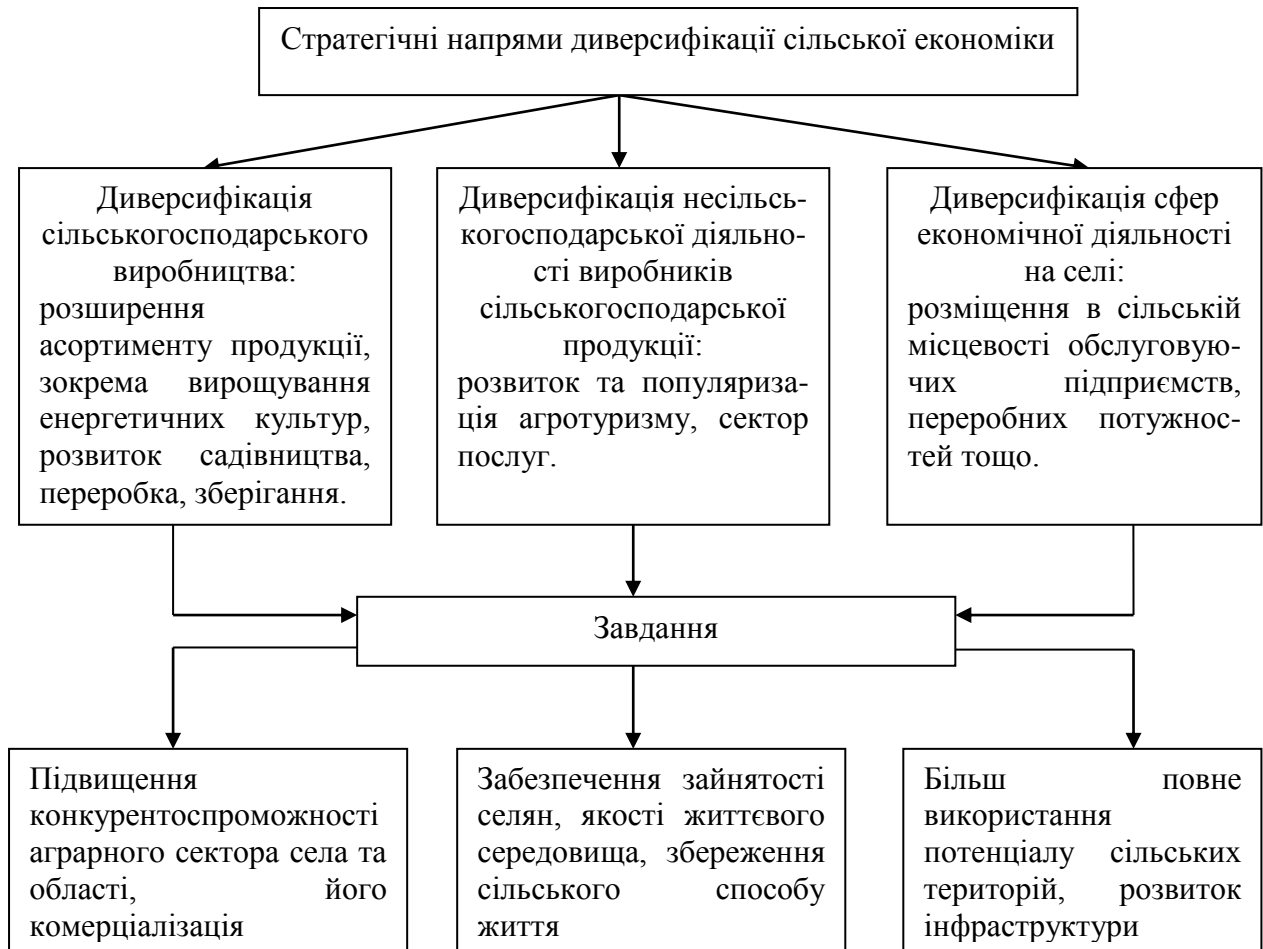

Рисунок 1.3 – Стратегічні напрями диверсифікації сільської економіки
[23, с. 257]

Зазвичай на селі поширеними суб'єктами малого підприємництва є особисті селянські господарства (ОСГ) та фермерські господарства (ФГ), фізичні особи-підприємці та товариства з обмеженою відповідальністю (ТОВ) та інші (рисунок 1.4) [24; 25].

Становленню малого підприємництва на селі як ефективної форми самозайнятості сприяли:

- трансформація форм власності (ліквідація великих державних сільськогосподарських і несільськогосподарських підприємств призвела до зростання безробіття, втрати сільськими жителями стабільного основного доходу);

- доступ сільського населення до специфічного фактора виробництва – землі, що має здатність до самовідновлення та забезпечує можливість виживання (можливість утримання особистого господарства як джерела додаткового доходу поряд з основним заробітком привела до формування у сільських жителів навичок ведення власної справи);
- різке зниження рівня життя й добробуту сільських жителів (формальна зайнятість і довгострокове безробіття, що виникли внаслідок тривалих невиплат заробітної плати працівникам, стали потужним стимулом до самозайнятості сільського населення) [21].

Рисунок 1.4 – Малі форми господарювання (МФГ) сільських поселень [24]

На шляху становлення і розвитку сільського підприємництва постає ціла низка проблем та бар'єрів, серед яких недостатня державна фінансово-

кредитна підтримка малих підприємств; обмеженість інформаційного та консультативного забезпечення; відсутність дієвого механізму реалізації державної політики щодо підтримки малого бізнесу, недостатній контроль за використанням виділених коштів малим підприємствам, недостатній рівень залучення інвестицій у сільські підприємства тощо [26, с. 97-98; 27, с. 99].

Аналіз різних форм самозайнятості і підприємницької діяльності на селі дозволив виокремити наступні переваги та недоліки для малого бізнесу на селі (таблиця 1.4).

Таблиця 1.4 – Переваги та недоліки / ризики ведення підприємницької діяльності на селі

Малий бізнес на селі	
Переваги	Недоліки та ризики
<p>Малі експлуатаційні витрати. Більший контроль за процесом виробництва. Можливість займатися не масштабним виробництвом (садівництво, виноградарство, бджільництво тощо). Мобільність, гнучкість і оперативність у діях і рішеннях. Відсутність великих конкурентів. Постійна присутність вдома. Постійний мінімальний дохід.</p>	<p>Фінансові труднощі. Низький рівень спеціалізації менеджерів. Підвищена чутливість до економічних змін. Невпевненість партнерів при укладанні контрактів. Звужена сфера діяльності. Неналагоджена транспортна інфраструктура. Невисокі доходи споживачів тощо. Погодні умови та хвороби рослин і тварин. Слабка матеріально-технічна база. Зміна законодавства.</p>

Джерело: розроблено автором на основі [21, с. 332-335; 28]

Отож, підсумовуючи, можна дійти висновку, що досі виникають певні труднощі з класифікацією підприємств на малі, середні та великі. Існує багато різних критеріїв визначення, які схожі між собою, але законодавство трактує їх по-різному. Що стосується малих підприємств на селі, то їх класифікація здійснюється з урахуванням специфіки діяльності та

особливостей розвитку сільських підприємств, бо ведення бізнесу в селі відрізняється від здійснення підприємницької діяльності у місті.

Також слід зазначити, що розвиток малого бізнесу на селі – це запорука відродження сільської місцевості та покращення рівня життя сільських мешканців. Мале підприємництво на селі відіграє дуже важливу роль в розвитку села та подоланні соціально-економічних проблем. Воно буде ініціювати створення нових підприємств, нових робочих місць, підвищення ролі села і поступово стимулюватиме структурну перебудову економіки держави.

1.3 Методи дослідження розвитку малого бізнесу

Під час дослідження особливостей функціонування та розвитку суб'єктів малого підприємництва використовується сукупність методів.

За визначенням В. Шейко та Н. Кушнарєнко методом дослідження є спосіб пізнання явищ природи і суспільного життя, що поєднує сукупність прийомів чи операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності, підпорядкованих вирішенню конкретного завдання. Метод – це шлях, спосіб досягнення поставленої мети і завдань дослідження. Він відповідає на запитання: як пізнавати? Сукупністю методів, прийомів проведення будь-якої роботи є методика дослідження. Під цим поняттям методику розуміють як сукупність прийомів дослідження, включаючи техніку і різноманітні операції з фактичним матеріалом [29, с. 56, 73], або ж сукупність методів, пов'язаних спільністю вирішення окремих проблем [30, с. 270].

Для узагальнення методичних підходів до забезпечення ефективного функціонування малого підприємництва використовується ряд методів [30, с. 306-310]:

- метод аналізу, який стосується способів, прийомів і засобів дослідження соціально-економічних явищ і процесів на макро- і мікроекономічному рівнях у сфері малого підприємництва;

- метод групувань – визначальний етап стадії економіко-статистичного дослідження; науково організованої обробки інформації з метою узагальнення індивідуальних даних, виокремлення особливостей і закономірностей, що сприяє упорядкуванню первинних матеріалів, систематизації досліджуваних сукупностей та проведенню розсортування її елементів;
- метод порівняння використовується з метою виявлення схожості та відмінності господарських явищ, зокрема порівняння ознак, властивостей, статистичних величин, економічних категорій, дії економічних законів за різних умов тощо;
- метод оцінки факторів внутрішнього та зовнішнього середовища організації застосовується для оцінювання впливу чинників відміченого середовища на результативність діяльності суб'єктів господарювання у сфері малого підприємництва;
- метод таблично-графічний – для дослідження динаміки і тенденцій змін розвитку сфери малого підприємництва, аналізу функціонування господарюючих суб'єктів малого бізнесу, виявлення проблем зростання та окреслення його перспектив.

В організації та методиці науково-дослідної діяльності поширеним є поділ основних типів методів за двома ознаками: мети і способу реалізації [29, с. 75].

За ознакою мети виокремлюють первинні та вторинні методи. Первинні методи використовуються з метою збору інформації, спостереження, опитування та ін. Вторинні методи використовуються для обробки та аналізу отриманих даних від застосування первинного методу – це якісний та кількісний аналіз даних, їх систематизація та ін..

За способом реалізації в ході дослідження корисними стануть візуальні або графічні методи, тобто графи, схеми, діаграми, картограми, які дають змогу отримати синтезоване уявлення про досліджуваний об'єкт і водночас наочно показати його складові, їхню питому вагу, причинно-наслідкові

зв'язки, інтенсивність розподілу компонентів у заданому об'ємі. Ці методи тісно пов'язані з комп'ютерними технологіями [31, с. 306-310].

Щоб отримати інформацію про сучасний стан розвитку підприємництва якісного характеру можна використовувати метод експертних оцінок [2, с. 208-209].

Для прийняття важливих та незааганжованих рішень у сфері підприємництва залучають незалежних експертів з метою отримання об'єктивних якісних оцінок з різних напрямів діяльності підприємства; аналізу альтернативних шляхів розвитку та прогнозування розвитку ситуації тощо.

Перевагою експертного методу є можливість проаналізувати проблему з різних сторін. Недоліками застосування методу експертних оцінок є непростота процедура отримання інформації та складність формування групової думки, а також можливий тиск авторитетів на інших членів групи.

Простота у використанні і очевидна інформативність роблять метод експертних оцінок популярним діагностичним засобом.

Ще одним популярним методом дослідження є метод анкетного опитування (анкетування). Анкетування, зазвичай, передбачає вивчення громадської або професійної думки з приводу предмета наукового дослідження або його частини за допомогою спеціально складеного переліку запитань – анкети. При цьому отримані відповіді узагальнюють та використовують для розробки науково-практичних рекомендацій.

Анкета (з франц. *enquete* – список запитань) – поширений з ХІХ ст. вид діагностичних та дослідницьких методик, відомих як серії тематично пов'язаних питань, певним чином упорядкованих, відкритого або закритого типу, що містять питання демографічного характеру, наприклад, вік, професія, рівень освіти респондента тощо – так звана «паспортичка» – та звертання до респондента [32, с. 2].

Перевагами анкетного опитування полягають передусім у оперативності, універсальності, легкості обробки інформації. Також метод є

найбільш дешевим та швидким способом збору даних. Відсутність контакту зі сторонньою особою збільшує шанси отримати від респондента правдиву інформацію з різних тем. Разом із цим, при такому опитуванні виникають деякі труднощі (недоліки), серед яких суб'єктивна оцінка, яка інколи залежить від настрою респондента, високий відсоток вибраковування анкет, наявні похибки через неправильне розуміння запитань, не контролюються параметри вибірки (якщо вони задані) [33, с. 1-2].

Для створення та проведення опитування використовується одна з функцій Google, а саме Google Форма [34]. Google Форми – це зручний інструмент, за допомогою якого можна легко і швидко планувати, скласти опитування, анкети, тести та вікторини, а також збирати іншу інформацію. Посилання для заповнення форми (для відповідей на запитання тесту, анкети тощо) можна вислати по електронній пошті, а можна вбудувати форму у сайт або блог.

Перевагами Google Форми є доступне спільне редагування з колегами, відповіді зберігаються автоматично, статистику можна одразу переглянути у вигляді діаграм, є можливість збирання електронних адрес, стильне оформлення, можна працювати з різних пристроїв, на яких встановлений браузер Google Chrome. Недоліків даний метод майже не має, окрім того, що для користування та створення потрібен доступ до мережі Інтернет та дещо незрозумілий інтерфейс.

Для оброблення результатів анкетування застосовується комп'ютерна програма SPSS. SPSS (англ. Statistical Package for the Social Sciences – «статистичний пакет для соціальних наук») – це модульний, повністю інтегрований продукт, який має усі необхідні можливості, призначені для всіх етапів аналітичного процесу: планування, збору даних, доступу до даних та управління ними, аналізу, підготовки звітів і розповсюдження результатів.

Важливим методом під час дослідження розвитку підприємництва є метод SWOT-аналізу. Метод SWOT-аналізу дає узагальнену оцінку середовища, яка має переважно якісний характер. SWOT-аналіз також

називають стратегічним балансом, оскільки він дає змогу комплексно оцінити загрози та можливості із зовнішнього середовища із сильними та слабкими сторонами підприємства й на цій основі прийняти більш обґрунтовані рішення щодо формулювання місії та стратегічних цілей, вибору стратегії розвитку [35, с. 55, 57].

В ході аналізу було виявлено, що однією з проблем розвитку малого бізнесу на селі є тіньова діяльність орендарів. Отож задля того, що би показати скільки втрачає бюджет від діяльності недобросовісних орендарів може бути застосована формула визначення суми недоотриманих коштів.

Для визначення суми коштів, які недоотримує бюджет від незареєстрованої ріллі в орендарів, можна розрахувати за формулою:

$$\text{НБ} = \text{Пр} \times \text{НГО} \times \%, \quad (1.1)$$

де НБ – кошти, які недоотримує бюджет від «тіньової» діяльності;

Пр – площа ріллі, яка незареєстрована як та, що знаходиться в оренді;

НГО – нормативно-грошова оцінка 1 га ріллі;

% – ставка податку на землю для орендарів.

Звісно, варто не забувати про те, що метою будь-якого наукового дослідження є виокремлення конкретного об'єкту, одержання достовірної інформації про його складові структури, характеристики та інші особливості, які є інструментами для досягнення економічної ефективності.

Отже, дослідження вибраної тематики буде базуватися на застосуванні вище вказаних методів, а саме аналізу, групувань, порівняння, таблично-графічному методу, методу експертних оцінок та анкетування. Обробка отриманих даних в ході анкетування оброблятимуться за допомогою комп'ютерної програми SPSS. Для дослідження розвитку малого бізнесу на селі варто застосовувати як первинні, та і вторинні методи, що у свою чергу забезпечить комплексне дослідження.

Висновки до 1 розділу

Проаналізувавши історію розвитку малого бізнесу, дійшли висновку, що в Україні про мале підприємництво почали згадувати після проголошення незалежності України в 1991 році. Фактично розвиток і дослідження малого бізнесу почалися 26 років тому, але й досі не існує єдиної думки щодо визначення суті малого підприємництва та чи тотожні терміни «малий бізнес» і «мале підприємництво». Через те, що багато авторів не уточнюють ці поняття, інколи дуже важко зрозуміти про що йде мова.

Здійснивши аналіз наукових робіт та законів можна сказати, що найбільш вдалі визначення поняттям «мале підприємництво» та «малий бізнес» дав професор З. С. Варналій. Згідно його трактувань, мале підприємництво – це самостійна за рахунок власних коштів систематична інноваційна діяльність громадян-підприємців на власний ризик з метою отримання прибутку. Малий бізнес Варналій визначає як діяльність будь-яких малих підприємств (фізичних осіб) з метою одержання прибутку. Важливо зазначити, що малий бізнес може бути не ризикованим та не інноваційним. Саме в цьому і полягає відмінність між «малим бізнесом» та «малим підприємництвом». Але через те, що у вітчизняній практиці термін «малий бізнес» і «мале підприємництво» вживаються як синонімічними, тотожними за змістом, надалі в роботі ці терміни будуть вживатися як тотожні поняття.

У розділі, на основі визначених специфічних рис розвитку малого бізнесу на селі, навели класифікацію малого сільського підприємництва за такими критеріями: за місцем розташування, за місією, за ступенем залучення в аграрний сектор, за рівнем ринкових можливостей та за ступенем залучення в тіньовий сектор. Також дійшли висновку, що малому підприємництву на селі – це здійснення підприємницької діяльності селянином-підприємцем на основі власних ресурсів з метою отримання вигоди та задоволення власних потреб.

У ході роботи зазначили, що малий бізнес в сільській місцевості здійснює свою діяльність в двох напрямках: сільськогосподарського та несільськогосподарського спрямування. Найбільш поширеним напрямом є саме сільськогосподарське спрямування.

Також визначили, що малий бізнес на селі характеризується сезонністю, стихійним виробництвом, застарілою технічною базою тощо. Провівши аналіз перспективних напрямів диверсифікації сільського підприємництва виділили пріоритетні напрями розвитку (зелений туризм, органічне виробництво, контактні зоопарки, створення ягідників та ін.).

У ході дослідження окреслили бар'єри, які заважають становленню та розвитку малого бізнесу на селі (обмеженість консультативного забезпечення, недостатня фінансова підтримка, міграція висококваліфікованих спеціалістів тощо) та переваги (малі експлуатаційні витрати, мобільність, гнучкість у діях та ін.).

Під час дослідження визначили, що метод – це спосіб досягнення поставленої мети і завдання дослідження. Для узагальнення та аналізу інформації використовувалися такі методи: метод аналізу, групувань, порівнянь, таблично-графічний метод, первинні, графічний метод, SWOT-аналіз. Для збору інформації використовувалися метод експертних оцінок та анкетування. Анкетування проводилося за допомогою Google Форми. Подальша обробка даних опитування здійснювалася за допомогою програмного забезпечення SPSS, який має простий та інтуїтивний інтерфейс. У ході роботи та визначенні особливостей розвитку малого бізнесу нами пропонується використовувати сукупність методів для комплексного дослідження.

2 СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ У СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ НА ПРИКЛАДІ СІЛ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1 Дослідження стану та динаміки основних показників розвитку малого бізнесу в Запорізькій області

Малий бізнес є основною рушійною силою відновлення економіки області та країни загалом, бо саме вони створюють нові робочі місця, здійснюють інновації та покращують макроекономічні показники області та країни в цілому.

На сучасному етапі розвитку малого бізнесу з боку держави та регіональної влади здійснюються позитивні зрушення – зменшено адміністративний тиск на підприємців з боку контролюючих органів (введено мораторій на перевірки малого та середнього бізнесу), вдосконалюється система надання адміністративних послуг фізичним та юридичним особам, відкриваються нові центри надання адміністративних послуг, спрощено процес започаткування підприємницької діяльності.

Малий бізнес в Україні, так і в Запорізькій області є дуже вразливим до змін законодавства та економічних криз і через це кількісні показники розвитку показують зростання і падіння.

Загалом за останні 4 роки спостерігається тенденція до зниження кількості малих підприємств (таблиця 2.1).

За підсумками 2016 року кількість малих підприємств в Запорізькій області склала 12877 одиниць, або 93,18% до попереднього року (2015 рік – 13819 одиниць). Кількість малих підприємств в 2014 р. скоротилася на 260 одиниць або 98,16% до 2013 року (2013 рік – 14119 одиниць). Як бачимо, найбільше скорочення прийшлося на 2016 р., такі зміни можна пояснити нестабільною політичною ситуацією, змінами в законодавчій сфері, анексією Криму та проведенням АТО на сході країни.

Таблиця 2.1 – Кількість суб'єктів малого підприємництва за 2013-2016 рр.
[36]

Роки	Кількість суб'єктів, одиниць	Абсолютне відхилення, +/-	Відносне відхилення, %
2013	14119	–	–
2014	13859	- 260	98,16
2015	13819	- 40	99,71
2016	12877	- 942	93,18

За період з 01. 11. 2014 по 01. 11. 2015 відбулося також зменшення кількості фермерських господарств з 2312 одиниць до 2305 одиниць, або на 0,4%.

Крім того, зменшилася площа землі, яка обробляється фермерами: на 01. 11. 2015 р. – 341,5 тис. га сільськогосподарських угідь, або 87,9% до показника попереднього року (на 01. 11. 2014 році – 388,6 тис. га). Це пояснюється, зокрема, тривалою процедурою оформлення земельних ділянок, підвищенням розмірів орендної плати за користування цими земельними ділянками та ставок земельного податку тощо.

У Запорізькій області питома вага малого бізнесу від загальної кількості підприємств у 2016 р. – суб'єктів підприємницької діяльності складає 95,6%, у 2015 р. – 95,8%, у 2014 р. склав 95,7%, 2013 р. – 95,5% [36].

Індикатором розвитку підприємницької сфери є показник кількості суб'єктів підприємництва на 10 тис. осіб. У Запорізькій області в 2016 році на 10 тис. осіб наявного населення припадало 82 малих підприємств, що на 4 одиниці більше показника попереднього року (у 2015 р. – 78 підприємств).

Однак, спостерігається значна диференціація за цим показником за територіальною ознакою – від 98 одиниць у Веселівському районі до 26 одиниць у м. Енергодар та м. Токмак. Вирівнюванню цього показника сприятиме підвищення ділової активності населення, інвестиційної привабливості, розвиток інфраструктури підтримки підприємництва,

державного-приватного партнерства, робота влади щодо легалізації бізнесу та зайнятості, особливо на приморських територіях (рисунок 2.1) [37].

Рисунок 2.1 – Кількість малих підприємств по містах і районах області на 10 тис. осіб станом на 2016 р., одиниць [37]

Малий бізнес розвивається в усіх галузях господарського комплексу Запорізької області (рисунок 2.2). Так, у 2016 році найбільша частка загальної кількості малих підприємств була зосереджена у сфері оптової та роздрібною торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів, а це: 3605 малих підприємств. Трохи менше зосереджено у сільському, лісовому та рибному господарстві – 2521 одиниця, найменше зосереджено у сфері мистецтв, спорту та розваг – 57 підприємств [36].

Рисунок 2.2 – Кількість малих підприємств за видами економічної діяльності у 2016 році, одиниць [36]

Роль малого бізнесу не обмежується економічними показниками. Малий бізнес також відіграє важливу роль в працевлаштуванні працездатного населення.

Останні роки (за період 2013-2016 рр.) у сфері малого бізнесу спостерігається значне зменшення кількості найманих працівників, що

підтверджується даними таблиці 2.2. Найбільш вагомою причиною такого скорочення можна назвати значне податкове навантаження на малий бізнес.

Таблиця 2.2 – Кількість найманих працівників у сфері малого бізнесу в Запорізькій області за 2013-2016 рр. [36]

Роки	Кількість найманих у сфері малого бізнесу, осіб	Усього найманих в області на підприємствах, осіб	У % до загальної кількості найманих	Абсолютне відхилення, + / -
2013	71466	287732	24,84	-
2014	68448	272651	25,1	- 3018
2015	60485	257658	23,48	- 7963
2016	60852	254107	23,9	367

У 2015 році середньорічна кількість найманих працівників малих підприємств зменшилася порівняно з попереднім роком на 11,63% та становила 60485 осіб, або 23,48% до загальної кількості найманих працівників підприємств області. У 2014 році кількість найманих працівників скоротилася на 3018 осіб порівняно до 2013 року та становила 68448 осіб, або 25,1% до загальної кількості найманих працівників підприємств. Але в 2016 році порівняно з 2015 р. ситуація покращилася і кількість найманих працівників на малих підприємствах області зросла на 367 осіб і становила 60852 найманих осіб.

Середня кількість працівників на одному малому підприємстві у 2015 році складала 4 особи, у 2016 р., 2014 р. та 2013 р. – по 5 осіб (таблиця 2.3).

Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) малими підприємствами Запорізької області за період 2013-2016 рр. має тенденцію до збільшення (таблиця 2.4) [36].

Таблиця 2.3 – Середня кількість працівників на малих підприємствах Запорізької області

Роки	Кількість найманих працівників на малих підприємствах, осіб	Кількість малих підприємств, одиниць	Середня кількість працівників на одному малому підприємстві, осіб гр.2 / гр.3
2013	71466	14119	4
2014	68448	13859	5
2015	60485	13819	5
2016	60852	12877	5

Таблиця 2.4 – Аналіз обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) малими підприємствами Запорізької області за 2013-2016 рр.

Роки	Обсяг реалізованої продукції (послуг, товарів), тис. грн.	Абсолютне відхилення, + / -	Відносне відхилення, %
2013	19 723 600,00	-	-
2014	22 818 856,60	3 095 257	115,69
2015	32 978 702,70	10 159 846	144,45
2016	39 685 677,0	6 706 974,3	120,88

Проведений аналіз показує, що обсяги реалізованої продукції в 2016 р. збільшилися, так у порівнянні з 2015 р. обсяги зросли на 20,88% або ж на 6709674,3 тис. грн. У 2014 р. у порівнянні до 2013 р. обсяги реалізації зросли на 15,69%, або ж на 309527 тис. грн., в 2015 р. обсяги становили 32978702,72 тис. грн., що більше на 10159846 тис. грн. або на 14,45% порівняно з 2014 р.

Як вже зазначалося, мале підприємство здійснює свою діяльність у всіх сферах економіки, тому цікаво розглянути структурний розподіл обсягів реалізованої продукції малими підприємствами.

На рисунку 2.3 були відображенні найбільші обсяги реалізації за видами економічної діяльності. Найкращі результати показали оптова та

роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів; промисловість та сільське, лісове та рибне господарство.

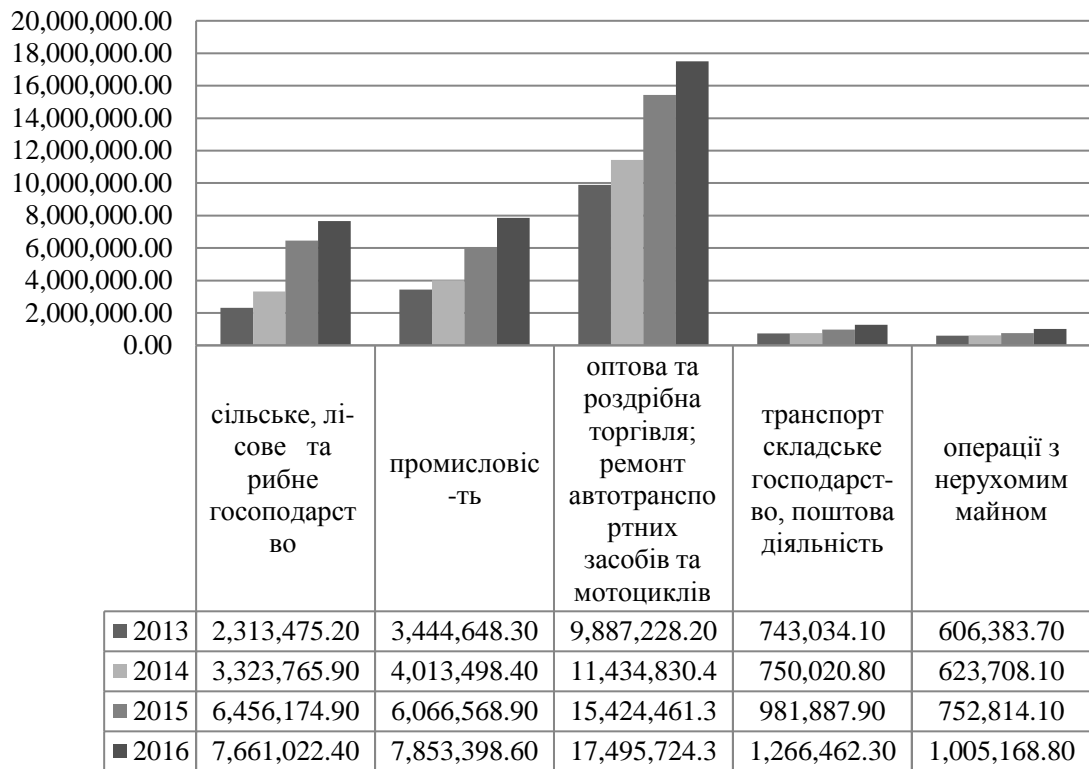

Рисунок 2.3 – Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) малими підприємствами Запорізької області за видами економічної діяльності, тис. грн. [36]

Середньорічний обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) у 2016 р. на одного працюючого на малих підприємствах склав 652,17 тис. грн., у 2015 році – 545,24 тис. грн., у 2014 р. – 333,38 тис. грн., у 2013 р. – 275,99 тис. грн. Даний показник має тенденцію до збільшення: у 2016 р. зріс на 19,6% порівняно з 2015 р., на 69,55% у 2015 р. у порівнянні до 2014 р. та у 2014 р. зріс на 20,79% порівняно до 2013 р. Таке зростання пояснюється скороченням найманих працівників на малих підприємствах та зменшення кількості малих підприємств в області.

Не менш важливим показником для аналізу стану малого підприємництва в області є їх фінансовий результат до оподаткування (таблиця 2. 5).

Таблиця 2.5 – Фінансовий результат малих підприємств Запорізької області до оподаткування [36]

Роки	Усього, тис. грн.	Абсолютне відхилення, тис. грн., + / -	Відносне відхилення, %
2013	1 292 355,9	-	-
2014	1 848 246,5	2 401 938,6	143,01
2015	4 250 185,1	555 890,6	229,96
2016	4 561 687,7	311 502,6	107,33

За результатами 2016 р. малі підприємства отримали прибутковий фінансовий результат до оподаткування у розмірі 4561687,7 тис. грн. або ж на 7,33% більше попереднього року. У 2015 році малі підприємства Запорізької області також одержали прибутковий фінансовий результат до оподаткування у сумі 4250185,1 тис. грн., що більше на 129,96% попереднього року. У 2014 р. даний показник збільшився на 43,01% або ж на 555 890,6 тис. грн. порівняно 2013 р. і становив 1 848 246,5 тис. грн.

Якщо розглядати фінансовий результат за сферами діяльності, то найбільші прибутки отримали: сільське, лісове та рибне господарство; промисловість; оптова, роздрібна торгівля, ремонт тощо (рисунок 2.4).

Загалом, позитивний результат у 2016 р. показали 77,2% малих підприємств від загальної кількості, у 2015 році даний показник становив 77,4%. Збільшення фінансових результатів досягається завдяки розвитку сільського, лісового та рибного господарства і оптової та роздрібною торгівлі (рисунок 2.4), саме ці сфери діяльності роблять значний вклад в ріст фінансових результатів.

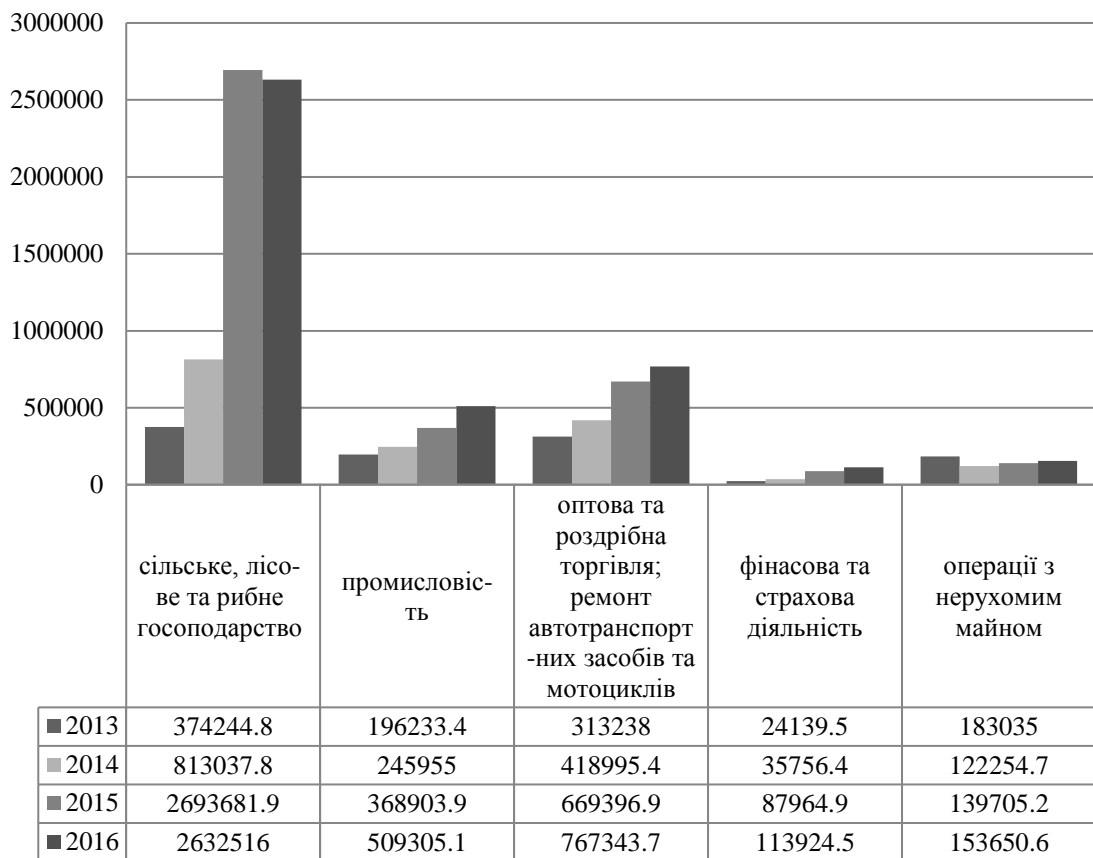

Рисунок 2.4 – Позитивний фінансовий результат до оподаткування малих підприємств Запорізької області, тис. грн. [36]

Що стосується негативного фінансового результату до оподаткування, то в 2016 р. його отримали 22,8% малих підприємств, у 2015 р. – 22,6% малих підприємств Запорізької області, в 2014 р. – 31,8% та в 2013 р. – 33,3% [36].

Отже, чисельність підприємств, що одержали збиток з роками скорочується, тобто малі підприємства знаходять шляхи виходу з даної ситуації або ж зазнають банкрутства.

Отже, аналіз стану і тенденцій розвитку малого підприємництва Запорізької області показав, що загалом малий бізнес має тенденції до росту, але спостерігається значне скорочення чисельності зареєстрованих малих підприємств в області та диференціація за територіальною ознакою. Також, з'ясували, що малий бізнес розвивається в усіх сферах економічної діяльності, але найбільше малих підприємств зосереджено в оптовій та

роздрібній торгівлі, ремонті автотранспортних засобів та мотоциклів та сільському і рибному господарстві. За період 2013-2016 рр. малі підприємства області показали хороший фінансовий результат до оподаткування.

2.2 Оцінка тенденцій розвитку малого бізнесу на селі в Запорізькій області

Протягом останніх років в Україні спостерігається занепад сільських територій. Основними бар'єрами, що перешкоджають розвитку українського села є бідність місцевих жителів, безробіття та значні міграційні процеси. Дані проблеми виникають, бо сучасне сільськогосподарське виробництво не здатне забезпечити робочими місцями всіх бажаючих працювати. Тому через брак робочих місць та низьку заробітну плату переважно вся активна та працездатна молодь виїздить до міста чи іншої країни у пошуках роботи [20, с. 56].

Варто зазначити, що більшість проблем, які присутні на селі (старіння та занепад сіл, низький рівень життя та розвитку, міграційні процеси, недостатній рівень розвитку інфраструктури) може вирішити саме розвиток малих форм господарювання на селі. Тому дослідження розвитку малого підприємництва на сільських територіях є необхідним, бо дозволяє виявити недоліки бізнесу на селі, його слабкі місця та перспективні напрями розвитку та простежити настрої сільських підприємців (мається на увазі оцінка своєї діяльності, бачення проблем, перспективні плани розвитку своєї бізнес-діяльності).

Запорізька область є одним із головних центрів розвитку економічного, виробничо-технологічного та інтелектуального потенціалу України. Запорізький регіон забезпечений висококваліфікованими кадрами, природними та енергетичними ресурсами. Область має вигідне економіко-географічне положення та розвинену транспортну інфраструктуру. Вона

розташована у південно-східній частині України, а південні кордони області омиваються водами Азовського моря. Головною водною та суднохідною артерією області є р. Дніпро. Додатковими перевагами є Запорізький річковий вантажний порт, Бердянський морський порт, Запорізький регіональний аеропорт та аеропорт м. Бердянська Запорізької області [38, с. 6-7].

Запорізький регіон є одним із найбільших промислових центрів України та Східної Європи, бо в регіоні діють такі потужні промислові гіганти, як ПАТ «Запоріжсталь», ПАТ «Дніпроспецсталь», ПАТ «Титаномагнієвий комбінат», ПАТ «Український графіт», ПАТ «Мотор Січ», ПАТ «Запоріжтрансформатор», ПАТ «Запоріжкран», ПАТ «Рефма» [38, с. 15-17].

Також Запорізький регіон багатий на чорноземи та мінерально-сировинні ресурси (вогнетривка глина, каолін, апатит, марганцева та залізна руда тощо). Область знаходиться у помірно-континентальному кліматі, що дозволяє розвивати сільське господарство та сферу туризму [38, с. 8-9].

Останнім часом активно почав розвиватися зелений туризм в Запорізькому краї. Зелений туризм - перспективний напрямок, обумовлений унікальним економіко-географічним положенням регіону. Курортні та рекреаційні території складають майже 15% площі області. Це сприяє розвитку зеленого туризму: сільського, агро, фермерського, еко. [39] В Запорізькій області діє 31 сільська зелена садиба [40]. Найбільш активно працюють «Аквазоо» у селі Петрополь, Запорізького району, «Етносело» у селі Червонокозацьке, Вільнянського району, «Гостини у Валентини» у Мелітопольському районі. Серед інших популярних садиб є «Українське подвір'я XIX століття» у Токмаку, «Чарівна Таврія» у Мелітополі, «Медовий дім» у селі Мала Токмачка, Оріхівського району.

На нашу думку, сільські території в Запорізькій області є такими ж перспективними та привабливими територіями, як і сама область, та мають всі шанси в подальшому стати економічно та інноваційно розвиненими

селами, про що свідчить проведений SWOT-аналіз підприємницького середовища (таблиця 2.6).

З метою визначення тенденцій розвитку малого підприємництва на селі та оцінки їх настроїв провели опитування серед представників малого бізнесу на селі в Запорізькій області. Для цього була складена анкета опитування (додаток Б) та проведено безпосередньо опитування суб'єктів підприємництва на селі.

Таблиця 2.6 – SWOT-аналіз бізнес-середовища на селі в Запорізькому регіоні

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ol style="list-style-type: none"> 1. Вигідне географічне розташування (сприятливий клімат, вихід до моря, наявність річкових та морських портів). 2. Ділова активність мешканців, бажання займатися власною справою. 3. Значна територія незадіяних земель та площ. 4. Наявність транзитних автошляхів обласного значення. 5. Наявність мінерально-сировинних ресурсів – вогнетривка глина, каолін, граніт, графіт, марганцева та залізна руда тощо. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Недостатній рівень власних оборотних коштів. 2. Наявність морально та фізично застарілого обладнання. 3. Недостатній рівень комунікацій. 4. Низька платоспроможність місцевого населення. 5. Неналежна якість доріг. 6. Мала кількість зацікавлених підприємців для створення професійних об'єднань сільських підприємців, фондів розвитку МБ тощо. 7. Висока частка тіньової економіки в селах. 8. Відсутність фінансових установ та банкоматів.
Можливості	Загрози
<ol style="list-style-type: none"> 1. Виділення аграрної реформи в Україні пріоритетом економічного розвитку. 2. Функціонування окремих програм підтримки. 3. Комплексний розвиток сільської місцевості. 4. Облаштування консультативного центру в селах. 5. Впровадження перспективних інноваційних проєктів, широке впровадження енергозберігаючих технологій. 6. Відновлення роботи непрацюючих підприємств. 7. Зростання популярності сільського, зеленого, культурного, світоглядного туризму серед населення України та Європи. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Несвоєчасна реакція на зміни у зовнішньому середовищі. 2. Високий рівень конкуренції. 3. Велика вартість кредитів. 4. Нестабільність, зміна законодавчої та нормативно-правової бази. 5. Надмірне використання та вичерпання природних ресурсів, ґрунтів. 6. Низька купівельна спроможність населення. 7. Відсутність стабільного фінансування державних програм у сфері сільськогосподарського та промислового виробництва. 8. Міграція працездатного населення за у міста та за кордон.

Джерело: складено автором на основі проведеного дослідження

В ході дослідження було опитано 27 експертів, серед яких 18 чоловік та 9 жінок. Експерти – представники малого бізнесу на селі в Запорізькій області. Результати опитування дають можливість оцінити погляди підприємців (більшість з яких займаються бізнесом у сфері торгівлі та сільському господарстві). Після проведеного опитування та аналізу були отримані результати (додаток В).

Виявилось, що жінки не охоче ведуть бізнес-діяльність на селі (33%) і перевага залишається за чоловіками (67%). Таку нерівність можна пояснити тим, що займатися підприємницькою діяльністю на селі доволі тяжко через умови праці, бо як правило займаються аграрним бізнесом. Зазвичай жінки на селі віддають перевагу таким видам бізнес-діяльності, як торгівля, сфера послуг або ж у тих галузях, особливості виробництва та технологія яких не потребує великої кількості працівників. Обмежену кількість жінок-підприємниць пояснює ще той факт, що жінки мають «подвійну зайнятість» і намагаються приділити увагу і роботі, і сім'ї.

Аналіз респондентів за віковими категоріями свідчить, що сільські підприємці в Запорізькій області мають переважно вік від 26 до 60 років. Варто зазначити, що підприємці старше 60 років та молодше 26 років в ході анкетування не були виявлені. Відсутність молодих підприємців у віці від 18 до 25 років можна пояснити тим, що у молодих людей відсутні власні кошти і їм важче знайти стартовий капітал для реалізації власної бізнес-ідеї. Особи у віці старше 60 років не займаються бізнес-діяльністю через стан здоров'я та відсутність бажання тощо. Це додатково підтверджує рисунок В.2 (додаток В) .

За кількістю працюючих на підприємствах визначили, що серед сільських підприємств найбільшу частку займають мікропідприємства і ФОП (55%) та малі підприємства (37%). Досить мало здійснюють свою бізнес-діяльність на селі середні підприємства.

Більшість підприємств здійснюють свою бізнес-діяльність більше 3 років (96% респондентів), менше 3 років займається 4% респондентів. Тобто за останні роки на селі майже не створювалися підприємства.

За допомогою анкетування визначили, що на селі займаються різними видами діяльності (рисунок 2.5). Переважна частка підприємців віддають свою перевагу займатися землею, сільськогосподарським виробництвом та торгівлею. Хоча в селах Запорізької області можна займатися екологічним та зеленим туризмом, облаштовувати історичні садиби та тематичні поселення, парники тощо.

Рисунок 2.5 – Основні види діяльності на селі в Запорізькому регіоні

В ході дослідження визначили розмір річного обсягу реалізації продукції (товарів, послуг) сільських підприємців (рисунок 2.6). З графіку

видно, що найбільше підприємців має річний обсяг реалізації до 100 тис. грн. та від 100 тис. грн. до 300 тис. грн.

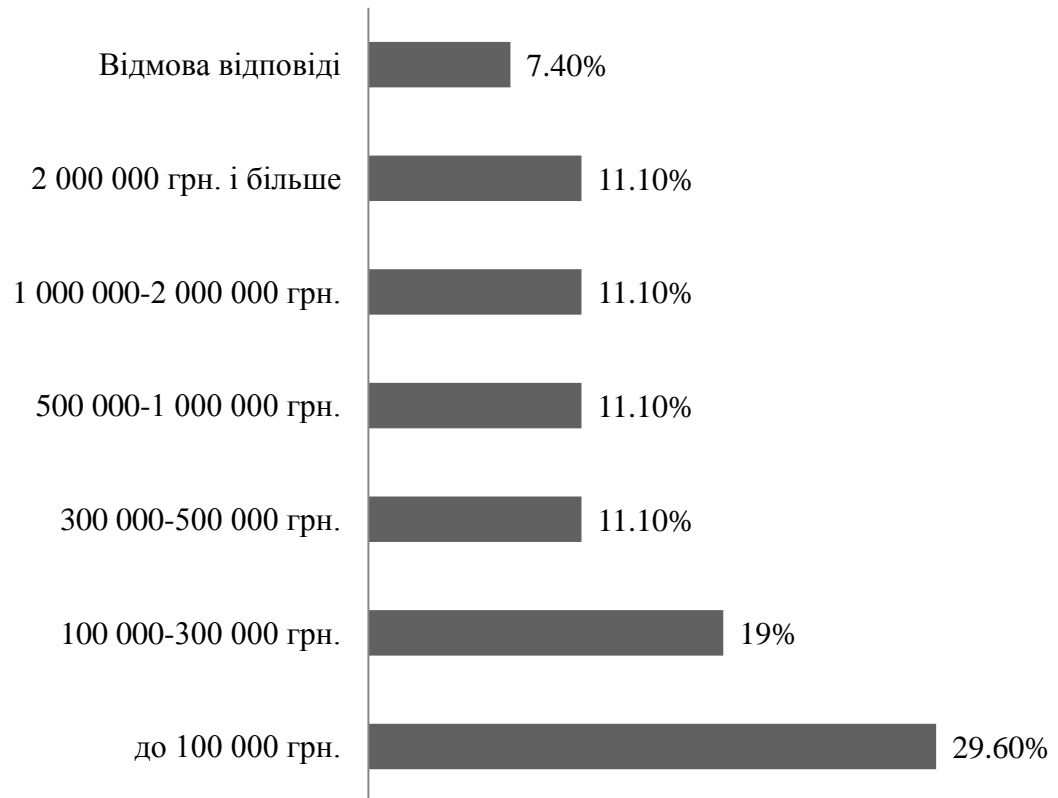

Рисунок 2.6 – Річний обсяг реалізації продукції на підприємствах у сільській місцевості Запорізького регіону, грн.

Оцінюючи стан своєї бізнес-діяльності лише 33,3% респондентів очікують зростання в поточному році, решта – не очікують змін в своїй діяльності або прогнозують певний спад (рисунок 2.7). Такі песимістичні настрої виникають у підприємців через часту зміну законодавства, неповноту, неоднозначність та суперечливість існуючої нормативно-правової бази щодо малого підприємництва та невпевненості у завтрашньому дні.

Ліва частина продукції, яку виробляють сільські підприємці Запорізької області не виходить за територіальні межі області, решта (33%) продається по всій Україні (див. рисунок В.9 у додатку В).

Дуже малий відсоток опитаних бачать перспективи у експортній діяльності. Всього – 14,8%. Решта підприємців, а це 85,2% опитаних підприємців не бажають здійснювати експорт своєї продукції за кордон.

Також, виявили, що більшість підприємців знаходяться на спрощеній системі оподаткування – 51,9%, решта на загальній системі оподаткування.

Рисунок 2.7 – Оцінка бізнес-діяльності підприємцями на селі в Запорізькому регіоні, %

У результаті дослідження було виявлено, що більшість підприємців згодні з тим, що малий бізнес має бути платником ЄСВ на загальних підставах без будь-яких винятків – 48,1% та 51,8% опитаних підприємців вважають, що малий бізнес має платити ЄСВ лише на добровільних засадах за принципом – якщо не сплачуються внески, то не можуть отримуватися виплати з відповідних соціальних фондів (див. додаток В, рисунки В.12, В.13).

Варто зазначити, що питання про ЄСВ схожі між собою і тому ми не очікували, що буде така різниця у відповідях, бо сплата ЄСВ для підприємця

це фактично вклад в його майбутнє та його працівників (це пенсія та інші соціальні виплати). Можливо на відповіді підприємців вплинула фінансова неграмотність та нерозуміння даного питання.

Розвиток малого бізнесу на селі залежить від сприятливого бізнес-клімату який створює місцева влада, тому ми запитали у сільських підприємців чи погоджуються вони з позицією, що сприятливий бізнес-клімат має формуватися та будуватися органами місцевого самоврядування на підставі публічних консультацій з бізнес-середовищем. Більшість опитаних (59,3%) згодні з цією позицією, але водночас 70,4% підприємців не вносили свої пропозиції під час формування економічної політики села. В результаті виходить не всі сільські підприємці розуміють, що при створенні сприятливих умов для розвитку малого бізнесу на селі мають приймати участь і самі підприємці, вносячи свої пропозиції до органів місцевої влади та висловлюючи свої зауваження і / чи невдоволення місцевою економічною політикою (див. додаток В, рисунки В.15, В.16).

Для фінансування своєї бізнес-діяльності більша частка опитаних підприємців протягом останніх двох років використовували власні кошти (реінвестування прибутку) – 66,7% та комерційні кредити (33,3%). Така ситуація склалася через високу вартість кредитів для малого бізнесу, відмові надання кредитування суб'єктам малого підприємництва та малій кількості кредитних програм для малого бізнесу.

Отже, проведене дослідження дозволило виявити деякі особливості ведення підприємницької діяльності на селі. Як показало опитування, підприємницькою діяльністю на селі займаються переважно чоловіки і вони спеціалізуються на обробці землі (вирощування зернових та олійних культур), торгівлі, але варто зазначити, що на селі розпочали здійснювати свою діяльність і такі підприємці, які займаються виробництвом альтернативних видів електроенергії (мається на увазі діяльність сонячних ферм); 51,9% вважають, що в наступному році їх не чекають значні зміни і мають песимістичні настрої. Також виявили, що у підприємців присутня

безініціативність під час формування економічної політики розвитку села та сприятливого бізнес-клімату для розвитку малого бізнесу.

2.3 Основні проблеми розвитку малого підприємництва у сільській місцевості в Запорізькому регіоні

Незважаючи на ряд прийнятих останнім часом вищими органами державної влади нормативних документів, розвиток малого підприємництва в Україні здійснюється у несприятливому середовищі та існує багато проблем, які необхідно вирішувати на різних рівнях. Аналіз статичних даних та соціологічних опитувань показують, що сектор малого підприємництва України відстає від можливостей та потреб української економіки.

Малий бізнес на селі стикається з багатьма проблемами та бар'єрами на шляху свого становлення та розвитку. Раніше на стан і рівень розвитку малого підприємництва на селі майже не звертали увагу, але в останні роки ситуація почала трохи покращуватися. Тому важливо проводити анкетування серед сільських підприємців, приймати до уваги їхні нагальні проблеми та досліджувати проблеми розвитку малого бізнесу на селі.

Проведене опитування місцевих підприємців(емниць) дало змогу виявити проблеми, що постають на шляху розвитку малого бізнесу, які обумовлені як об'єктивними факторами загального стану економіки, так і суб'єктивними соціально-психологічними факторами.

Виявлені проблеми розвитку малого бізнесу на селі в Запорізькому регіоні можна поділити на 4 групи: організаційно-матеріальні, фінансові, інформаційні та правові (рисунок 2.8).

1) Організаційно-матеріальні проблеми. До цієї групи відносяться наступні проблеми розвитку малого бізнесу на селі:

- брак підприємницької ініціативи та байдужість сільських підприємців до участі в міжнародних грантових конкурсах для

отримання додаткового фінансування (лише 22,2% опитаних підприємців розглядають можливість участі в конкурсах);

- недостатня увага місцевих мешканців та підприємців до диверсифікації ринку праці (до не аграрної зайнятості) (33,3% опитаних підприємців займаються торгівлею; 3,7% ремонтують автомобілі, побутові прилади; 3,7% виробляють, передають, розподіляють та продають електроенергію; всі інші віддають перевагу обробці землі, овочівництву та садівництву);

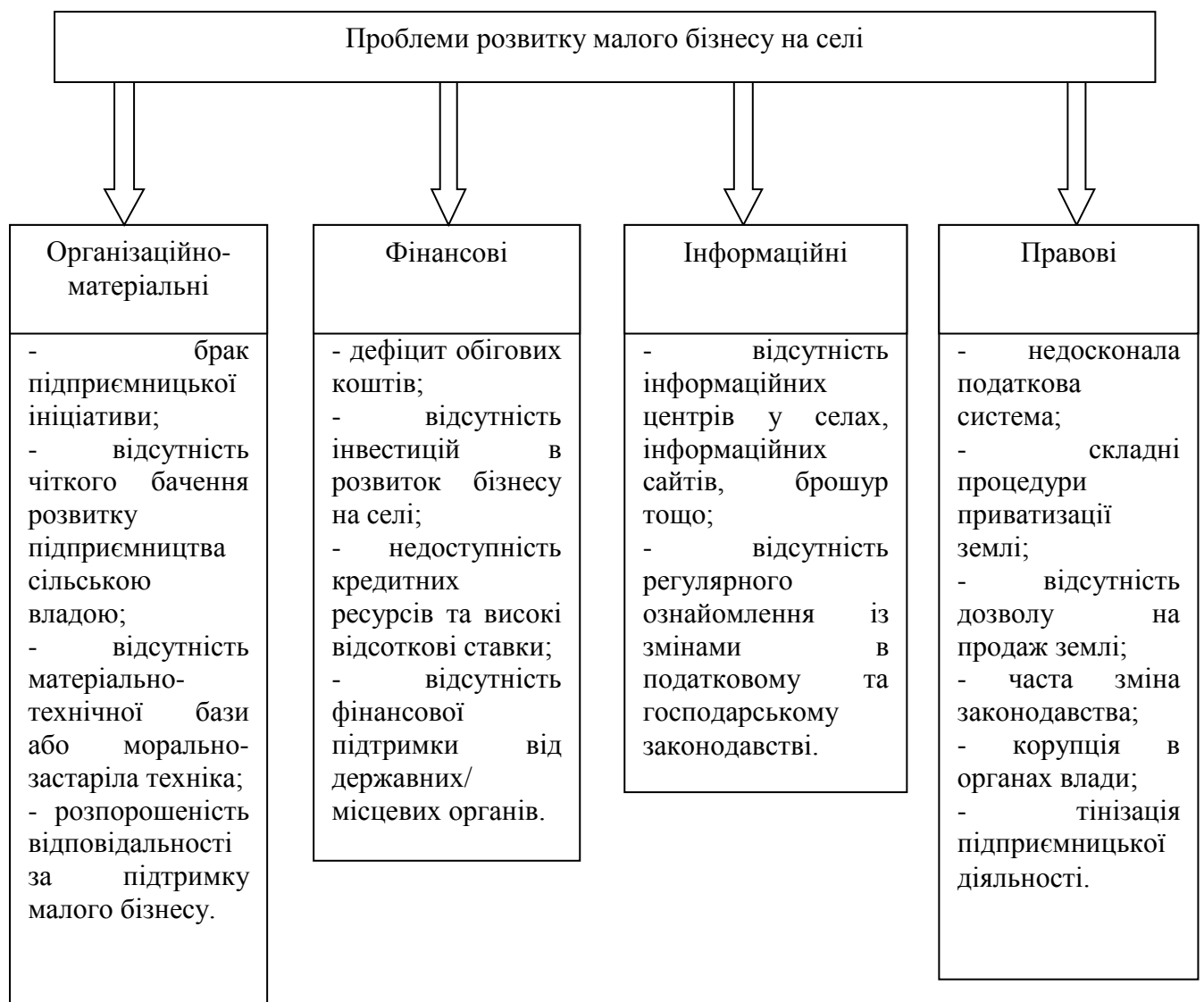

Рисунок 2.8 – Проблеми розвитку малого бізнесу на селі в Запорізькому регіоні

Розроблено автором на основі проведеного дослідження

- морально-застаріла техніка або відсутність як такої взагалі. Наявність техніки на балансі сільської ради могла би здаватися в оренду фермерам поки ті не придбають власну;
- відсутність чіткого бачення розвитку малого підприємництва в Програмі соціально-економічного розвитку села. В програмах приділено мало уваги наявним проблемам розвитку, а відразу прописують пріоритетні напрями економічного розвитку села загалом;
- нерозвиненість інфраструктури підтримки підприємництва;
- низький рівень знань і професійних навичок працівників сфери малого підприємництва;
- сільські підприємці не вбачають потреби бути учасником професійних об'єднань, спілок, асоціацій та громадських організацій (85,2% опитаних підприємців відповіли, що вони не є учасниками вище викладених організацій). Така байдужість не дуже позитивно відбивається на розвитку бізнесу, адже бути учасником асоціацій підприємців та інших структур є корисною практикою, бо це можливість поділитися досвідом з іншими та перейняти досвід своїх колег, можливість знайти відповіді на важливі питання;
- міграційні процеси в селах (мається на увазі, що молоді люди віком від 18 до 35 років не охоче займаються бізнесом, а переїжджають до міста жити чи їздять туди на роботу; лише 33,3% опитаних мали вік до 35 років, в той час коли 40,7% опитаних були у віці від 36 до 50 років та 25,9% мали вік 51- 60 рр.).

2) Фінансові проблеми. Серед фінансових проблем наявні такі проблеми, як дефіцит обігових коштів; відсутність інвестицій в розвиток бізнесу на селі; більшість підприємців нарікають на відсутність фінансової

підтримки від державних / місцевих органів (44% опитаних); недоступність кредитних ресурсів (є проблемою 16,7% опитаних сільських підприємців).

3) Інформаційні проблеми: незадовільне забезпечення правовою й економічною інформацією (33,3% опитаних назвали відсутність інформаційної підтримки основним бар'єром, що заважає розвитку їхньої бізнес-діяльності); відсутність регулярного ознайомлення із змінами в податковому та господарському законодавстві.

4) До правових проблем розвитку малого бізнесу в сільській місцевості відносяться:

- недосконала податкова система (61,1% опитаних виділяють дану проблему). Рівень податкового навантаження в Україні значно більший, ніж в зарубіжних країнах, що розвиваються. Хоча для підприємців також важливим залишається питання відшкодування ПДВ та адміністрування податків;
- високий рівень корупції в органах місцевої влади (44,4%), хоча зараз держава розпочала боротися з даним явищем і була створена антикорупційна служба, яка повинна протидіяти корупції, та все одно більшість підприємців досі стикаються з нею;
- часта зміна законодавчих актів та правил ведення бізнесу;
- відсутність мораторію на продаж землі;
- тінізація підприємницької діяльності. Більшість малих підприємців на селі, що займаються агробізнесом, працюють саме в «тіні» за незаконною схемою (див. додаток Г). Недобросовісні підприємці, користуючись необізнаністю населення, заключають з ними усні договори на обробіток землі. За оцінками у 2015 році в оренді офіційно було зареєстровано лише 41% сільськогосподарських угідь або 53% ріллі. Щороку в бюджет не сплачується єдиного податку приблизно 3 млрд. грн. [41].

Незаконна діяльність призводить до негативних соціально-економічних наслідків: офіційно підприємець не зареєстрований і не відображається в реєстрах; наймані працівники працюють незаконно та не отримують робочий стаж; порушується правдивість та достовірність статистичних даних; підприємці не сплачують майже ніяких податків або ж сплачують їх значно менше та за нижчими ставками і в результаті бюджет недоотримує кошти; у разі нанесення шкоди землі неможливо отримати відшкодування.

Аналіз різних форм самозайнятості і підприємницької діяльності в селі дозволив виокремити основні переваги та ризики для особистих селянських господарств і фермерських господарств (таблиця 2.7).

Таблиця 2.7 – Переваги та ризики ведення підприємницької діяльності на селі для ОСГ та фермерських господарств [28]

Переваги	Ризики
Особисті селянські господарства (ОСГ)	
Право вибору на діяльність Відсутність офіційної звітності Підтримка членів родини, їх участь Свобода реалізації с / г продукції Натуральна продукція Постійна присутність вдома Постійний мінімальний дохід	Погодні умови Хвороби рослин і тварин Нестабільність ринку збуту Відсутність моніторингу Слабка матеріально-технічна база Внесення кардинальних змін до ЗУ «Про особисте селянське господарство»
Фермерські господарства	
Підписання договорів (більш розширений статут) Платник ПДВ Спрощена звітність Отримання землі, чорнозему	Рейдерство Неврожай Форсмажорні обставини Неприятливі погодні умови Зміна законодавства

Отже, оцінка тенденцій розвитку підприємництва у сільській місцевості Запорізької області дозволила виявити фактори, які стримують

його розвиток. Серед факторів, що гальмують розвиток підприємництва у сільській місцевості є відсутність єдиної системи інформаційного забезпечення підприємництва; недосконалість законодавства у сфері підприємництва; недостатній рівень підтримки підприємців на місцевому рівні; корупція в органах влади; недостатня фінансова підтримка від місцевих / державних органів влади. Також погіршує показники розвитку малого бізнесу нас селі наявність аграрного бізнесу в «тіні» та відсутність дієвої боротьби з зазначеним розповсюдженим явищем. Виявленні проблеми притаманні не тільки запорізьким сільським підприємцям, а й підприємцям всієї України.

Висновки до 2 розділу

У ході дослідження розвитку малого підприємництва оцінили сучасний стан та динаміку основних показників розвитку малого бізнесу в Запорізькій області. В результаті оцінки з'ясували, що за останні 4 роки спостерігаються наступні тенденції розвитку малих підприємств в Запорізькій області:

- наявна тенденція до зниження кількості малих підприємств: з 14 119 одиниць у 2013 р. до 12 877 підприємств у 2016 р.;
- зі зниженням кількості малих підприємств зменшилося і число найманих працівників: з 71 466 осіб у 2013 р. до 60 852 осіб в 2016 р.;
- зменшилася площа оброблюваної землі фермерами: з 388,6 тис. га у 2014 р. до 341,5 тис. га в 2015 р.;
- обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) має тенденцію до збільшення: в 2016 році обсяги зросли на 20,88% у порівнянні до 2015 р.;
- більшість малих підприємств (77,2% від загальної кількості) показали позитивний фінансовий результат до оподаткування.

Отже, малий бізнес в Запорізькій області є дуже вразливим до змін законодавства та економічних криз і через це кількісні показники розвитку показують зростання і падіння.

В ході дослідження провели конфіденційне експертне опитування серед представників малого бізнесу на селі в Запорізькому регіоні за допомогою власноруч складеної анкети опитування та Google Форми. Під час дослідження було виявлено, що підприємницька діяльність в селах Запорізької області сконцентрована в торгівлі (33,3%) та аграрному бізнесі (44,4% (обробка землі, овочівництво, садівництво)) і здійснюють її переважно чоловіки (63%). Оцінюючи свою бізнес-діяльність 51,9% опитаних підприємців вважають, що в наступному році їх не чекають значні зміни і мають песимістичні настрої.

Також виявили, що на селі існує доволі багато тенденцій, які заважають розвитку малого бізнесу (безініціативність, нерозвинена інфраструктура, застаріла техніка тощо), але в той же час є непогана перспектива для розвитку власної справи сільськими жителями.

За допомогою опитування виявили, що попри законодавчі зміни у сфері МСП в Україні розвиток малого бізнесу все ще здійснюється у несприятливому середовищі і має багато проблем. Проведене дослідження та аналіз результатів опитування дали змогу виявити наявні проблеми розвитку запорізьких підприємців на селі. Згрупувавши проблеми розвитку малого бізнесу на селі в Запорізькому регіоні та виявили такі блоки: блок організаційно-матеріальних проблем, фінансові проблеми, інформаційні та правові. Серед проблем, які заважають розвитку їхньої бізнес-діяльності підприємці називають недоступність інформації (33,3%), недосконалу податкову систему (61,1%), недоступність кредитів (16,7%), відсутність фінансової підтримки від державних та місцевих органів (44,0%), високий рівень корупції (34,4%) та інші проблеми (7,4%).

Також розвитку малого бізнесу на селі заважає тінізація підприємницької діяльності в селі, яка є проблемою не тільки Запорізької області, а й всієї України. Через наявність таких недобросовісних учасників економіки, малі підприємства зазнають значних втрат та мають боротися з нечесною конкуренцією.

3 ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ НА СЕЛІ В ЗАПОРІЗЬКОМУ РЕГІОНІ

3.1 Розробка рекомендацій щодо підвищення ефективності розвитку малого бізнесу на селі

Подолання наслідків трансформаційної кризи в умовах євроінтеграційного курсу України потребує негайних та виважених рішень щодо сільського розвитку та підвищення соціальних стандартів населення за рахунок створення сприятливих умов для розвитку підприємництва, оскільки прояв ділової активності сільського населення реалізується через створення та функціонування малих суб'єктів господарювання. Ось чому так важливо розробити якісні рекомендації щодо підвищення ефективності розвитку малого бізнесу на селі.

Для вирішення виявлених проблем в ході дослідження розвитку малого бізнесу на селі, нами були розроблені заходи подолання проблем та рекомендації щодо підвищення ефективності розвитку малого бізнесу в селі в Запорізькому регіоні.

Для вирішення організаційно-матеріальних проблем розвитку малого бізнесу на селі нами пропонуються наступні заходи до реалізації:

- 1) на рівні держави та місцевих рад створити політику розвитку малого підприємництва на селі й закріпити параметри ефективного середовища господарювання;
- 2) за державної підтримки здійснювати розвиток системи підготовки кадрів для сфери підприємництва, що передбачає забезпечення участі підприємців у навчальних програмах;
- 3) формувати систему безперервної професійної підготовки кадрів для підприємництва та координація діяльності освітніх установ у даному напрямі;
- 4) впроваджувати прогресивні технології навчання підприємців, у тому числі дистанційного навчання;

5) на місцевому та регіональному рівнях проводити підтримку підприємництва для окремих верств населення в сільській місцевості, а саме допомагати колишнім військовослужбовцям, людям з інвалідністю, і тим самим вирішити проблему безробіття та браку підприємницької ініціативи серед сільських мешканців;

б) зобов'язати сільські та селищні ради розробляти окремі програми розвитку малого підприємництва на території села, де б зазначався стан та проблеми малого підприємництва на селі, а також прописувалися заходи щодо подолання наявних проблем бізнесу та перспективи розвитку. Приблизна програма розвитку малого підприємництва розроблена на прикладі Миколай-Пільської сільської ради Запорізького району та представлена в додатку Д.

7) створити сприятливі умови для ефективного та стабільного розвитку малого бізнесу на селі. У процесі створення цих умов не останню роль повинні відігравати органи місцевого самоврядування. З метою підвищення ефективності їх роботи та збільшення ролі у ході розвитку сільського підприємництва вони мають займатися наступними напрямками діяльності:

- проводити аналіз розвитку сфери підприємництва на підвідомчих їм територіях;
- розробляти місцеві програми розвитку підприємництва з подальшою їх реалізацією;
- проводити моніторинг результатів розвитку МСП та спільне обговорення з представниками підприємництва щодо наявних проблем та перспектив;
- модернізувати / створити існуючу інфраструктуру малого бізнесу в сільській місцевості та приділити увагу розбудові інженерних, комунікаційних та інформативних мереж на селі з метою розширення базових послуг для бізнесу у сфері сільської економіки;

- здійснювати фінансову допомогу та підтримку за рахунок надання кредитів чи грантових коштів;
- удосконалити механізми надання державного майна в оренду підприємцям малого бізнесу, покращити доступ підприємців до вільних виробничих офісних приміщень, земельних ділянок;
- брати участь у грантових конкурсах, які призначені для розвитку громад та бізнесу;
- створити місцеву спілку сільських підприємців;
- проводити соціальні опитування підприємців з питань оцінки клімату підприємницької діяльності, інформувати підприємців про позитивний закордонний досвід функціонування малих підприємств за окремими видами економічної діяльності через спеціальні сайти Інтернету або газети.
- місцеві органи повинні стимулювати розвиток не аграрних видів діяльності, залучати підприємців до бізнес-мереж, участі у проектах тощо;

Вирішити інформаційні проблеми, які виникають у підприємців допоможуть наступні заходи:

1) сільським радам необхідно популяризувати сферу малого сільського підприємництва, залучати вже діючих підприємців до проектів, які організовані в рамках Комплексної програми розвитку малого і середнього підприємництва в Запорізькій області на 2017-2018 роки. Зокрема, цікавими та корисними проектами для сільських підприємців є проект «Вебінари для сільських підприємців» та проект ЗДІА «Організація навчання ІТ-технологіям для можливості започаткування власного бізнесу та роботи дистанційно».

2) створити центри розвитку підприємництва на селі, які б задовольняли інформаційні та навчальні потреби підприємців. Такі центри могли б періодично проводити заняття з оподаткування, маркетингу, ділового етикету, управління проектами тощо. Крім цього,

доцільним є застосування спеціальних важелів для підтримки підприємницької ініціативи безробітних, які також буде проводити центр, зокрема: проведення міні-ярмарків вакансій, днів відкритих дверей для випускників шкіл, молоді; проведення інформаційних семінарів із залучення незайнятого населення до підприємницької діяльності;

3) за підтримки держави та області проводити курси з підвищення фінансової грамотності сільських підприємців та сприяти запровадженню найкращих практик управління для сільськогосподарських підприємств;

Фінансові проблеми з якими стикаються сільські підприємці на силу вирішити тільки державі. Отож, нами пропонуються наступні заходи з вирішення проблеми:

1) розширити доступ сільських підприємців до кредитних ресурсів, запровадивши окрему кредитну лінію для підтримки розвитку МСП в сільській місцевості, та забезпечити державну систему гарантування кредитування МСП;

2) збільшити державне фінансування на розвиток сільського підприємництва;

3) направляти інвестиції на розвиток підприємств та виробництв в сільській місцевості.

Для вирішення правових проблем розвитку малого бізнесу на селі нами пропонуються до реалізації такі заходи:

1) вживати заходи щодо боротьби з тіньовою економікою в аграрному секторі;

2) переглянути законодавство щодо відповідальності за умисне ухилення від сплати податків та здійснення незаконних операцій на аграрному ринку та інших незаконних дій. Наприклад, на сучасному етапі за умисне ухилення від повернення виручки в іноземній валюті передбачена адміністративна відповідальність. Найважча санкція – штраф 85 тис. грн. [41]. Щоб вирішити цю проблему ми пропонуємо підвищити

розмір санкцій та / або запровадити кримінальну відповідальність за такі правопорушення.

3) переглянути процес розподілу державного фінансування підприємств на селі;

4) переглянути законодавчі акти, що стосуються підприємницької діяльності.

Запропоновані заходи варто також подати у вигляді таблиці задля кращого розуміння та наглядності.

Таблиця 3.1 – Проблеми розвитку малого бізнесу на селі в Запорізькому регіоні та заходи щодо їх вирішення

Проблема	Рішення	Очікувані результати
1	2	3
Недоступність кредитних ресурсів та високі відсоткові ставки	Запровадити окрему кредитну лінію для підтримки розвитку МСП на селі та створити систему гарантування кредитування МСП.	Створення нових підприємств на селі. Можливість розширення матеріало-технічної та сировинної бази. Застосування нових технологій; диверсифікація діяльності тощо.
Тіньова діяльність та незаконні операції на агроринку України. Ухилення від сплати податків	Розробити план дій щодо детінізації ринку; Створити оптимальні податкові умови, щоб працювати легально стало вигідніше, ніж нелегально; Переглянути законодавство щодо відповідальності за умисне ухилення від сплати податків та незаконних дій.	Зменшення кількості «сірих» підприємців та порушників податкового законодавства. Збільшення зареєстрованих підприємців та підприємств. Справедливе покарання тих, хто порушує правила ведення бізнесу.

Продовження таблиці 3.1

1	2	3
Відсутність чіткого бачення розвитку малого бізнесу на селі	Зобов'язати адміністрацію сіл розробляти програму розвитку малого підприємництва на селі раз на два роки.	Покращення бізнес-клімату села та розвиток підприємництва в сільській місцевості.
Недостатній рівень знань підприємців та відсутність інформаційної підтримки сільських підприємців	Здійснювати розвиток мережі тренінг-підприємств для формування навичок підприємницької діяльності. Створити центри розвитку підприємництва та консультативні центри на селі. Приймати участь у проєктах: проєкт ЗДІА «Організація навчання ІТ-технологіям для можливості започаткування власного бізнесу та роботи дистанційно»; проєкт «Вебінари для сільських підприємців»	Підвищення фінансової грамотності сільських підприємців. Розвиток несільськогосподарських видів підприємницької діяльності на селі. Створення нових підприємств на селі та розвиток вже існуючих.

Джерело: складено автором на основі проведеного дослідження

Таким чином, реалізація зазначених заходів сприятиме вирішенню безробіття на селі, розширенню доступу сільських підприємців до довгострокових кредитів та інформаційних ресурсів, встановленню контактів із закупівельниками сільськогосподарської продукції, налагодженню відносин між підприємцями та контролюючими органами, задоволенню потреб населення якісними продуктами та послугами, диверсифікації діяльності, покращенню фінансової грамотності сільських підприємців.

Також всі запропоновані заходи дозволять вивести підприємства з «тіні» та збільшити надходження від сплати податків до місцевих бюджетів.

3.2 Оцінка доцільності запропонованих заходів підвищення ефективності розвитку малого бізнесу на селі в Запорізькому регіоні

Для оцінки доцільності запропонованих заходів, які покликані покращити бізнес-середовище та стан розвитку малого підприємництва на селі, нами пропонується розрахувати скільки втрачають бюджети сіл від несплати податків недобросовісними орендарями та розрахувати ефект від заходів детінізації сільських підприємців.

Для наочності варто розрахувати скільки недотримують бюджети сіл в Запорізькому районі від несплати земельного податку. Для розрахунку використаємо формулу 1.1.

Рівень тіньової економіки в сільському, лісовому та рибному господарстві за розрахунками Міністерства економічного розвитку та торгівлі України в 2017 р. становив 10% від офіційного обсягу валової доданої вартості [42].

Загальна площа ріллі в Запорізькому районі становить 81 898,3 га, офіційно обробляється господарствами 62 877,9 га ріллі [43, с. 1], тобто можна припустити, що 19 020,4 га обробляються незареєстрованими одноосібниками.

Нормативно-грошова оцінка 1 га землі для Запорізької області в 2017 році становить 25 254,64 грн. [44].

Згідно ст. 274.1 Податкового кодексу України ставка податку для сільськогосподарських угідь (ріллі) становить не менше 0,3 відсотка та не більше 1 відсотка від їх нормативної грошової оцінки [45].

Маючи всі данні для розрахунку проведемо обчислення:

$$НБ = 19020,4 \times 25254,64 \times 0,003 = 1\,441\,060,06 \text{ (грн.)}$$

Виходить, що бюджети сіл Запорізького району недоотримали коштів на суму майже у 1,5 млн. грн. за 2017 рік.

Для того, щоб розглянути ситуацію більш детально на мікрорівні нами взято за приклад село Миколай-Поле Запорізького району, Запорізької області, яке знаходиться на підвідомчій території Миколай-Пільської сільської ради. Село розташоване за 35 км від м. Запоріжжя та 70 км від м. Дніпро. На території села здійснюють свою діяльність 2 товариства з обмеженою відповідальністю (землеробство), 5 ФОП-ів. Підприємці займаються землеробством, овочівництвом, виробництвом молока, переробкою зерна та соняшника, торгівлею. Ефективність запропонованих заходів була розрахована саме на прикладі села Миколай-Поле.

В масштабах окремого села сума втрачених грошей є не такою значною. Наприклад, село Миколай-Поле, площею ріллі в 1236 га, з яких 123,6 га ріллі (якщо вважати, що 10% сільських підприємств знаходиться в «тіні») обробляється незареєстрованими одноосібниками, недоотримує коштів на суму в майже 9 тис. грн. на рік:

$$НБ = 123,6 \times 25254,64 \times 0,003 = 8\,606,78 \text{ (грн.)}$$

Насправді, суми не значні, але через відсутність їх взагалі селам важко утримувати в належному стані об'єкти соціальної сфери. Хоча для одноосібника сума, яку він повинен сплатити за користування землею є мізерною і становить 75,76 грн. за 1 га.

Від реалізації рекомендацій щодо підвищення ефективності розвитку малого бізнесу та затвердження і використання їх сприятиме легалізації діяльності деяких підприємців. Найбільш імовірно ті, хто забажає легалізувати свою діяльність, оформлять її у вигляді ФОП.

Станом на 2017 рік в дослідженому селі здійснювали свою діяльність 5 ФОП-ів та 2 товариства. Для подальших розрахунків будуть використовуватися суми сплаченого єдиного податку фізичними особами, бо передбачається, що додатково буде зареєстровано підприємців саме у вигляді ФОП.

В середньому до бюджету села на початку 2017 року надійшло коштів від сплати єдиного податку фізичних осіб-підприємців, які проживають і здійснюють свою діяльність в с. Миколай-Поле на суму 2406,6 грн., що підтверджується даними таблиці 3.2.

Таблиця 3.2 – Доходи за січень-квітень 2017 р. від сплати єдиного податку з фізичних осіб, які проживають в с. Миколай-Поле (додаток Е), грн.

№	Платник податку	Січень, грн.	Лютий, грн.	Березень, грн.	Квітень, грн.	Всього, грн.
1	ФОП «Т»	640,00	640,00	640,00	640,00	2 560,00
2	ФОП «Р»	25,00	25,00	25,00	25,00	100,00
3	ФОП «Г»	-	2 650,00	-	3 553,00	6 203,00
4	ФОП «П»	-	8 000,00	-	-	8 000,00
5	ФОП «Л»	-	718,00	-	-	718,00
Всього, грн.		665,00	12 033,00	665,00	4 218,00	17 581,00
Середнє місячне значення сплачених податків за лютий з одного суб'єкта господарювання = $12\ 033 \div 5 = 2\ 406,6$ (грн.)						

Для розрахунку річного ефекту в таблиці 3.3 нами будуть використовуватися дані за лютий 2017 року, бо згідно даних таблиці 3.2 саме в лютому всі підприємці сплатили єдиний податок до бюджету села (додаток Е).

Зростання малих підприємств на селі на даному етапі розвитку можливе як за рахунок безпосередньо їх створення, так і за рахунок успішних фізичних осіб-підприємців, які стрімко розвиваються. Збільшення кількості фізичних осіб-підприємців можливе за рахунок офіційного оформлення індивідуальних господарств. Зареєструвати діяльність індивідуального господарства сільських жителів спонукатиме бажання отримувати соціальні гарантії з боку держави стосовно майбутньої пенсії та соціальної допомоги,

збільшити обсяги діяльності, уникнути можливих санкцій з боку державних органів щодо нелегального ведення справи, можливість приймати участь у тендерах, бути учасником виставок, конференцій, круглих столів, мати можливість змагатися за грантові кошти, створювати робочі місця на селі тощо.

Отож, прогнозується 2 сценарії розвитку подій – позитивний та песимістичний. За позитивного сценарію передбачається, що 5 осіб забажає зареєструвати свою діяльність, а за песимістичного – 2 особи.

Таблиця 3.3 – Розрахунок ефекту від запропонованих заходів для розвитку малого бізнесу на селі

Фактична кількість діючих ФОП станом на 2017 рік	Прогнозоване збільшення зареєстрованих ФОП в селі, осіб	Дохід від сплати єдиного податку ФОП за лютий 2017 рік, грн.	Середнє місячне значення сплачених податків, грн.	Дохід від сплати єдиного податку після реалізації запропонованих заходів, грн.
Песимістичний сценарій розвитку подій				
5	+ 2	12 033,00	2 406,6	$(5 + 2) \times 2406,6 = 16\ 846,2$
Річний ефект = $(16\ 846,2 - 12\ 033) \times 12 = 57\ 758,4$ (грн.)				
Позитивний сценарій розвитку подій				
5	+ 5	12 033,00	2 406,6	$(5 + 5) \times 2406,6 = 24\ 066,0$
Річний ефект = $(24\ 066 - 12\ 033) \times 12 = 144\ 396$ (грн.)				

З таблиці 3.3 бачимо, що від створення нових суб'єктів господарювання в с. Миколай-Поле надходження до сільського бюджету від сплати єдиного податку фізичними особами зростуть майже в 1,4 рази за

умови розвитку песимістичного сценарію та за позитивного сценарію в 2 рази.

Отже, реалізація рекомендацій щодо підвищення ефективності розвитку малого бізнесу та затвердження і використання їх в окремо взятому селі сприятиме збільшенню кількості зареєстрованих підприємців від 2 до 5 осіб, що у свою чергу збільшить річні надходження від сплати єдиного податку до сільського бюджету від 57 758,4 грн. до 144 396,00 грн. Загалом, до бюджету села від впровадження заходів додатково може надійти коштів на суму 153 002,78 грн. Також, нами було виявлено що майже 1,5 млн. грн. не надходило до бюджету Запорізького району від умисного ухилення сплати податку на землю.

Висновки до 3 розділу

У третьому розділі для подолання проблем, які стають на шляху розвитку малого підприємництва нами були розроблені рекомендації щодо підвищення ефективності діяльності малого бізнесу на селі, серед яких:

- створення політики розвитку малого підприємництва на селі та реалізація цих програм;
- впровадження прогресивних технологій навчання підприємців, у тому числі дистанційного навчання;
- підтримка окремих верств населення (колишні військовослужбовці, люди з інвалідністю) під час створення власної справи; збільшити роль органів місцевого самоврядування у ході розвитку малого бізнесу на селі; популяризація підприємництва серед сільських та міських жителів, тобто зробити професію фермера престижною;
- створення центрів розвитку малого підприємництва на селі;
- підвищення професійних навичок сільських бізнесменів шляхом проведення вебінарів, курсів тощо;
- створення окремих кредитних програм для розвитку сільського підприємництва;
- вживати заходи щодо боротьби з тіньовою економікою та інші.

Реалізація запропонованих заходів сприятиме вирішенню цілої низки соціально-економічних проблем села: безробіття, міграція робочої сили, занепад територій, розширенню доступу сільських підприємців до довгострокових кредитів та інформаційних ресурсів, диверсифікації діяльності, встановленню контактів із закупівельниками сільськогосподарської продукції та різноманітних послуг.

Також дозволить збільшити ділову активність населення та збільшити кількість зареєстрованих фізичних осіб-підприємців. Зареєструвати діяльність індивідуального господарства сільських жителів спонукатиме бажання отримувати соціальні гарантії з боку держави, уникнути можливих

санкцій з боку державних органів щодо нелегального ведення справи, можливість приймати участь у тендерах, бути учасником виставок тощо.

Тому нами прогнозується, що використання рекомендацій та постійна робота фахівців допоможе легалізувати діяльність підприємців з 5 до 7-10 осіб, що у свою чергу збільшить річні надходження від сплати єдиного податку до сільського бюджету від 57 758,4 грн. до 144 396,00 грн. Тобто від створення нових суб'єктів господарювання в с. Миколай-Поле надходження до сільського бюджету від сплати єдиного податку фізичними особами зростуть майже в 1,4 рази за умови розвитку песимістичного сценарію та за позитивного сценарію збільшаться в 2 рази. Загалом, до бюджету села від впровадження заходів додатково може надійти коштів на суму 153 002,78 грн. (надходження від сплати єдиного податку та податку на землю). Також, нами було виявлено, що майже 1,5 млн. грн. не надходило до бюджету Запорізького району від умисного ухилення сплати податку на землю.

4 ОХОРОНА ПРАЦІ

4.1 Характеристика потенційно небезпечних та шкідливих виробничих факторів

Закон України «Про охорону праці» визначає: охорона праці - це система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних та лікувально-профілактичних заходів і засобів, спрямованих на збереження здоров'я та працездатності людини в процесі праці [46]. Законодавство України про охорону праці передбачає комплекс гарантій, спрямованих на реалізацію конституційного права на безпечні і нешкідливі умови праці.

Згідно ст. 13 Закону України «Про охорону праці» роботодавець зобов'язаний створити на робочому місці в кожному структурному підрозділі умови праці відповідно до нормативно-правових актів, а також забезпечити додержання вимог законодавства щодо прав працівників у галузі охорони праці. Роботодавець несе безпосередню відповідальність за порушення зазначених вимог [46].

Підприємство визначає і документально оформлює політику керівництва у сфері охорони праці та ознайомлює усіх працівників з правилами.

Основним завданням розділу є оцінка стану безпеки праці в сільській раді. Як об'єкт дослідження взято кабінет голови сільської ради.

В адміністрації села сільський голова піддається в основному дії фізичних та психофізіологічних небезпечних і шкідливих виробничих чинників.

До фізичних чинників, які впливають на працівників відділу виставок можна віднести:

- підвищений рівень шуму на робочому місці;
- небезпечний рівень напруги в електричному ланцюзі, замикання якого може статися через тіло людини;

- підвищений рівень електромагнітних випромінювань;
- недостатня освітленість робочої зони;
- підвищена пульсація світлового потоку.

До психофізіологічних чинників відносяться:

- фізичні перевантаження (гіподинамія – порушення функцій організму (опорно-рухового апарату, кровообігу, дихання, травлення), яке сталося через обмеження рухової активності, зниження сили скорочення м'язів.);
- нервово-психічні перевантаження (розумове перенапруження, перенапруження аналізаторів, монотонність праці, емоційні перевантаження).

Вплив зазначених несприятливих факторів призводить до зниження працездатності, викликаного втомою. Поява і розвиток втоми пов'язана зі змінами, які виникають в центральній нервовій системі під час роботи, з гальмівними процесами в корі головного мозку.

Аналіз потенційно небезпечних і шкідливих виробничих факторів та карта умов праці для робочого місця сільського голови представлені в таблиці 4.1.

Приміщення сільської ради відноситься до приміщень без підвищеної небезпеки, оскільки відсутні висока вологість і температура, немає хімічно активного середовища. Збіг обставин, при яких нещасний випадок є імовірним, пов'язаний із дією електричного струму.

Таким чином, умови праці сільського голови відносяться до категорії легких – 1а (робота виконується сидячи, стоячи чи пов'язана з ходьбою, але не вимагає систематичної фізичної напруги чи підняття або переносу тягарів) з мало напруженою працею. Загалом умови праці сільського голови є оптимальними.

Таблиця 4.1 – Оцінка чинників виробничого і трудового процесу в кабінеті сільського голови Миколай - Пільської сільської ради

№ п/п	Фактори виробничого середовища та трудового процесу	Нормативне значення	Фактичне значення	III клас: шкідливі і небезпечні умови			Час дії фактора, %
				I ступінь	II ступінь	III ступінь	
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Шкідливі хімічні речовини, мг/м ³ 1 клас безпеки _____ 2 клас безпеки _____ 3-4 класи безпеки _____	<0.1 0,1...1,0 1,1...10,0	– –				
2	Пил, переважно фіброгенної дії. мг/м ³	4.0	1,5				90
3	Вібрація (загальна і локальна), дБ	1,0...63 8,0...1000	–				
4	Шум, дБА	До 50	30				90
5	Інфразвук, дБ	2-15					
6	Ультразвук, дБ		–				
7	Неіонізуючі випромінювання: - радіочастотний діапазон, В/м - діапазон промислової частоти, кВ/м - оптичний діапазон (лазерне випромінювання), Вт/м ²	12 – –	11 – –		– – –	– – –	80
8	Мікроклімат в приміщенні: - температура повітря, °С - швидкість руху повітря, м/с - відносна вологість повітря, % -інфрачервоне випромінювання, Вт/м ²	21 – 25 не більше 0,2 не більше 75 100	22 0,1 60				100 100 100
9	Важкість і напруженість праці	категорія важкості праці: легка – 1а, категорія напруженості праці – мало напружена					
10	Загальна оцінка умов праці	оптимальні умови праці					

4.2 Заходи з поліпшення умов праці

Особливу увагу варто приділити заходам з поліпшення умов праці та організації робочого місця. Стаття 158 Кодексу законів про працю України

встановлює обов'язок власника або уповноваженого ним органу вживати заходів щодо полегшення і оздоровлення умов праці працівників шляхом впровадження прогресивних технологій, досягнень науки і техніки, засобів механізації та автоматизації виробництва, вимог ергономіки, позитивного досвіду з охорони праці, зниження та усунення запиленості та загазованості повітря у виробничих приміщеннях, зниження інтенсивності шуму, вібрації, випромінювань тощо [47]. А згідно з ч. 1 ст. 13 Закону України «Про охорону праці» роботодавець зобов'язаний створити на робочому місці в кожному структурному підрозділі умови праці відповідно до нормативно-правових актів, а також забезпечити додержання вимог законодавства щодо прав працівників у галузі охорони праці [46].

Площа, відведена на одне робоче місце має становити не менше 6 кв. м., а об'єм – не менше 20 куб. м. Конструкція робочого місця повинна забезпечувати підтримання оптимальної робочої пози (тобто такої, яка дозволяє працівникові виконувати роботу з мінімальним напруженням тіла, і яка дозволяє уникнути перевтоми в ході і після закінчення робочого процесу). Рациональна робоча поза має важливе значення для збереження здоров'я працівника, оскільки тривале перебування його в незручній і напруженій позі може призвести до таких захворювань, як сколіоз (викривлення хребта), варикозне розширення вен, плоскостопість тощо. Установлено, що робота в зігнутому положенні збільшує затрати енергії на 20%, а при значному нахиленні – на 45% порівняно з прямим положенням корпусу [48].

Конструкція робочих меблів передбачає забезпечення можливості індивідуального регулювання відповідно зросту працівника і створення зручної пози. При цьому для зручності предмети праці, які використовуються дуже часто, розташовують в оптимальній робочій зоні.

Конструкція робочого місця користувача персонального комп'ютера має забезпечити підтримання оптимальної робочої пози офісного працівника. Конструкція робочого столу має відповідати сучасним вимогам ергономіки і

забезпечувати оптимальне розміщення на робочій поверхні використовуваного обладнання (дисплея, клавіатури, принтера) і документів. Висота робочої поверхні робочого столу має регулюватися в межах 680-800 мм, а ширина і глибина – забезпечувати можливість виконання операцій у зоні досяжності моторного поля (рекомендовані розміри: 600-1400 мм, глибина – 800-1000 мм).

Робочий стіл повинен мати простір для ніг заввишки не менше ніж 600 мм, завширшки не менше ніж 500 мм, завглибшки (на рівні колін) не менше ніж 450 мм, на рівні простягнутої ноги не менше ніж 650 мм.

Робочий стілець має бути підйомно-поворотним, регульованим за висотою, з кутом і нахилу сидіння та спинки і за відстанню від спинки до переднього краю сидіння поверхня сидіння має бути плоскою, передній край – заокругленим. Регулювання за кожним із параметрів має здійснюватися незалежно, легко і надійно фіксуватися. Шаг регулювання елементів стільця має становити: для лінійних розмірів – 15-20 мм, для кутових – 2-5 градусів. Висота поверхні сидіння має регулюватися в межах 400-500 мм, а ширина і глибина становити не менше ніж 400 мм. Кут нахилу сидіння – до 15 градусів вперед і до 5 градусів назад. Висота спинки стільця має становити $(300 + - 20)$ мм, ширина – не менше ніж 380 мм, радіус кривизни горизонтальної площини – 400 мм. Кут нахилу спинки має регулюватися в межах 1-30 градусів від вертикального положення. Відстань від спинки до переднього краю сидіння має регулюватися в межах 260-400 мм. Для зниження статичного напруження м'язів верхніх кінцівок слід використовувати стаціонарні або змінні підлокітники завдовжки не менше ніж 250 мм, завширшки 50-70 мм, що регулюються за висотою над сидінням у межах 230-260 мм і відстанню між підлокітниками в межах 350-500 мм. Поверхня сидіння і спинки стільця має бути напівм'якою з нековзним, повітронепроникним покриттям, що легко чиститься і не електризується.

Робоче місце має бути обладнане підставкою для ніг завширшки не менше ніж 300 мм, завглибшки не менше ніж 400 мм, що регулюється за

висотою в межах до 150 мм і за кутом нахилу опорної поверхні підставки до 20 градусів. Підставка повинна мати рифлену поверхню і бортик по передньому краю заввишки 10 мм.

Науково встановлено, що колір навколишніх предметів і предметних ансамблів впливає на емоції (позитивні чи негативні), тобто на настрій людей: одні кольори діють заспокійливо, інші – подразнюючі, збуджуючі. Тому при організації робочих місць також потрібно звертати увагу на кольорове оформлення кабінету.

Так, під час роботи, що потребує зосередженості, рекомендується вибирати неяскраві, мало контрастні відтінки, які не розпорошували б увагу, а під час роботи, що потребує інтенсивного фізичного чи розумового навантаження, рекомендуються відтінки теплих кольорів, що збуджують активність. Таке оформлення інтер'єрів виробничих приміщень сприяє послабленню відчуття стомленості, підвищенню працездатності та зменшенню травматизму.

Працівники повинні строго дотримуватися визначеного нормативними документами режиму праці і відпочинку з чітко регламентованими перервами. Основною перервою є перерва на обід. Для працівників, що виконують операторські функції, вводяться додаткові перерви: 2 перерви по 15 хвилин кожен при 8 годинному робочому дні, через 3 години роботи і за 2 години до її закінчення.

4.3 Виробнича санітарія

Згідно з ДСН 3.36.042-99 «Санітарні норми мікроклімату виробничих приміщень» у виробничих приміщеннях на робочих місцях з ЕОМ мають забезпечуватись оптимальні значення параметрів мікроклімату: температури, відносної вологості й рухливості повітря [49]. Параметри та фактичні значення мікроклімату, освітлення та визначення категорії робіт наведені в таблиці 4.1.

Особливо великий вплив на мікроклімат роблять джерела теплоти, що знаходяться в приміщеннях. Основними джерелами теплоти в приміщеннях є устаткування, прилади освітлення, а також персонал.

Важливим засобом нормалізації мікроклімату виробничих приміщень є вентиляція, за допомогою якої створюються належні санітарно-гігієнічні й метеорологічні умови.

У приміщенні кабінету засобами вентиляції слугують 2 віконні отвори, природна припливно-витяжна вентиляція, а також встановлена система штучної вентиляції – кондиціонер. До основних переваг кондиціонера відноситься: площа дії становить 60 м^2 ; працює як на охолодження, так і на обігрів; має 2 очисних фільтри.

У кабінеті сільського голови працює 1 особа (власне сільський голова). Загальна площа кабінету становить 15 м^2 , висота – 2,5 м, об'єм – $37,5 \text{ м}^3$. У кабінеті розміщені 1 письмовий стіл, 1 стіл для переговорів, 4 стільці та шафа для зберігання документів.

Згідно з державними санітарними правилами та нормами роботи з візуальними дисплейними терміналами електронно-обчислювальних машин ДСанПіН 3.3.2.007-98 [50] площа на одне робоче місце має становити не менше ніж 6,0 кв. м., а об'єм не менше ніж 20,0 куб. м. в даному випадку нормативи повністю відповідають нормам.

Освітлення у кабінеті є змішаним, тобто природним і штучним. Природне освітлення в приміщенні здійснюється у вигляді бічного освітлення. Величина коефіцієнта природної освітленості (КПО) відповідає нормативам при виконанні робіт високої категорії точності (КПО = 1,5%). Штучне освітлення здійснюється у вигляді комбінованої системи освітлення з використанням люмінесцентних джерел світла в світильниках загального освітлення.

У приміщенні застосована комбінована система освітлення з використанням люмінесцентних ламп. Світильники загального освітлення розташовані над робочими поверхнями в рівномірно-прямокутному порядку.

Освітленість поверхні робочих місць відповідає нормативному значенню 500-750 лк для виконання зорової роботи найважчої точності. По характеру зорової роботи, робота відноситься до високої точності, розряд зорової роботи III, підрозряд г.

У кабінеті сільського голови причинною шуму і вібрації являються прилади і устаткування: друкуючі пристрої, комп'ютери, вентилятори, кондиціонер та ін. При їхній роботі рівень вібрації не вище 33 дБ, рівень шуму не повинен перевищувати 50 дБА, що є нормою для даного виду діяльності відповідно до НПАОП 0.00-1.28-2010 [51]. Заходи по забезпеченню встановлених норм: використання спеціальних шум-поглинаючих перегородок, застосування меблів, які сприяють зменшенню шуму і вібрації, установка апаратів і приладів на спеціальні амортизуючі підкладки

4.4 Електробезпека

Оскільки в приміщенні знаходиться електроустаткування, основні заходи щодо техніки безпеки повинні стосуватися безпечної експлуатації ПЕОМ, і здійснюватись відповідно до НПАОП 0.00-1.21-98 «Правила безпечної експлуатації електроустановок споживачів» [52]. Відповідно до зазначеного документа керівник підприємства зобов'язаний забезпечити утримання, експлуатацію і обслуговування електроустановок відповідно до вимог чинних нормативних документів.

Електричні установки, до яких відноситься практично все устаткування ПЕОМ, представляють для людини потенційну небезпеку, оскільки в процесі експлуатації або проведенні профілактичних робіт людина може торкнутися частин, що знаходяться під напругою.

Виключно важливе значення для запобігання електротравматизму має правильна організація обслуговування електроустановок, проведення ремонтних, монтажних і профілактичних робіт.

Приміщення кабінету згідно ПБЕ можна віднести до 1 класу – без підвищеної небезпеки ураження струмом (сухе, безпилоче, з нормальною температурою повітря, ізольованими підлогами і малим числом заземлених приладів).

Основними споживачами електричної мережі є комп'ютери, кондиціонер, світильники та лампи, принтери. В приміщенні сільської ради використовується напруга в 220 В.

Електричні мережі і установки у приміщенні виконані так, що струмопровідні частини їх недоступні для випадкового дотику, по периметру приміщення проведено заземлюючий контур, підлога дерев'яна для зниження величини виникаючих зарядів статичної електрики.

Основними причинами поразки спеціаліста електричним струмом на робочому місці можуть бути: дотик до приладів, які можуть опинитися під напругою в результаті пошкодження ізоляції; заборонене використання електричних приладів, таких як електричні плити, чайники, обігрівачі.

Основними заходами запобігання ураження електричним струмом є захист від дотику до частин електрообладнання, що знаходяться під напругою, застосування малих напруг, захисного заземлення і відключення, а також організаційні заходи.

Захист від дотику до струмоведучих частин електричної установки досягається ізоляцією, недоступним розташуванням струмоведучих частин, заземлення. Основними організаційними заходами запобігання ураження електричним струмом є інструктаж і навчання безпечним методам праці, перевірка знань правил безпеки та інструкцій відповідно до виконуваної роботи.

4.5 Пожежна безпека

Система пожежної безпеки – це комплекс організаційних і технічних заходів, спрямованих на забезпечення безпеки людей, на запобігання пожежі,

обмеження її розповсюдження, а також на створення умов для успішного гасіння пожежі. Відповідно до ст. 55 Кодексу цивільного захисту України забезпечення пожежної безпеки підприємств, установ, організацій покладається на їх керівників та уповноважених керівниками осіб [53].

Дане приміщення згідно з НАПБ Б.03.002-2007 [54] за пожежною небезпекою відноситься до категорії В і класу пожежі А (пожежі твердих горючих речовин, в основному органічного походження, горіння яких супроводжується тлінням, таких як, пластик, текстиль, папір, дерево) та (Е) (пожежі, пов'язані з горінням електроустановок).

Причинами виникнення пожежі в кабінеті можуть бути: несправності електропроводки, розеток і вимикачів, які можуть призвести до короткого замикання або пробою ізоляції; використання пошкоджених (несправних) електроприладів; використання в приміщенні електронагрівальних приладів з відкритими нагрівальними елементами; виникнення пожежі внаслідок попадання блискавки в будинок.

Приміщення оснащено 2 вогнегасниками типу ВВК-5 та 1 вогнегасником – ВП 5. На стіні перед виходом наявний план евакуації з приміщення та будівлі. Будинок має 3 еваковиходи: через головний хід і 2 спеціальних еваковиходи. Шляхи евакуації відповідають установленим нормам.. Коридор веде до двох виходів, один з яких виходить безпосередньо на вулицю, а другий має вихід на вулицю через вестибюль і головний вхід. Усі співробітники ознайомлені з планом евакуації.

Для швидкого виявлення та повідомлення про місце виникнення пожежі в приміщенні необхідно встановити автоматичну пожежну сигналізацію АДС і автоматична систему пожежогасіння. Необхідними заходами для запобігання пожежі є своєчасний ремонт електроприладів, якісне виправлення поломок, не використання несправних електроприладів, протипожежний інструктаж, на якому працівники ознайомлюються з правилами протипожежної безпеки та використання первинних засобів пожежогасіння.

Висновки до 4 розділу

У ході дослідження умов та охорони праці окреслили завдання розділу, яке полягає у оцінці стану безпеки праці в кабінеті сільського голови. Здійснивши аналіз потенційно небезпечних та шкідливих факторів впливу на робоче місце визначили, що робота є легкою і відноситься до категорії 1а, мало напруженою, а умови праці є оптимальними.

Також зазначили, що варто приділити особливу увагу заходам з поліпшення умов праці та організації робочого місця. Визначили, що робоче місце повинно бути комфортним, відповідати всім вимогам ергономіки.

Встановили, що показники мікроклімату та освітлення відповідають нормативним вимогам, площа робочого місця також повністю відповідає нормам.

У розділі розглянули стан електробезпеки та дійшли висновку, що електричні мережі та установки у приміщенні виконані так, що струмопровідні частини їх недоступні для випадкового дотику та дотримані всі вимоги щодо безпечної експлуатації електричних приладів та установок.

Під час дослідження охорони праці надали оцінку системі пожежної безпеки. Виявили, що приміщення відноситься до категорії В і класу пожежі А та Е, кабінет оснащений 2 вогнегасниками типу ВВК-5 та 1 вогнегасником ВП-5, наявний план евакуації та є3 еваковиходи.

Загалом охорона праці знаходиться на належному рівні, фактори техногенної небезпеки відсутні, таким чином немає потреби впроваджувати заходи щодо поліпшення стану охорони праці та покращення умов праці.

ВИСНОВКИ

Проведене магістерське дослідження дозволило виробити науково обґрунтовані положення щодо формування та ефективного розвитку малого бізнесу на селі. На основі узагальнення наукових матеріалів дослідження зроблено такі висновки:

1) Останні десятиліття розвиток сфери малого підприємництва набуває актуальності. В Україні про мале підприємництво почали згадувати після проголошення незалежності України в 1991 році. Фактично розвиток і дослідження малого бізнесу почалися 26 років тому, але й досі не існує єдиної думки щодо визначення суті малого підприємництва та чи тотожні терміни «малий бізнес» і «мале підприємництво». Через те, що багато авторів не уточнюють ці поняття, інколи дуже важко зрозуміти про що йде мова.

Здійснивши аналіз наукових робіт та законів дійшли висновку, що малий бізнес – це діяльність окремих громадян, спрямована на реалізацію власного економічного інтересу. Важливо зазначити, що малий бізнес може бути не ризикованим та не інноваційним. Саме в цьому і полягає відмінність між «малим бізнесом» та «малим підприємництвом».

2) Дійшли висновку, що мале підприємництво на селі це господарства населення, в тому числі особисті селянські господарства, а також класичні фермерські господарства, де присутня особиста участь членів цих господарств та їх родин у виробничому процесі.

Також малий бізнес на селі характеризується сезонністю, стихійним виробництвом, застарілою технічною базою тощо. Провівши аналіз перспективних напрямів диверсифікації сільського підприємництва виділили пріоритетні напрями розвитку (зелений туризм, органічне виробництво, контактні зоопарки, створення ягідників та інші). Також здійснена класифікація суб'єктів малого підприємництва за основними критеріями та окремо було класифіковано суб'єкти сільського малого підприємництва через специфіку своєї діяльності.

3) За останні 4 роки спостерігаються наступні тенденції розвитку малих підприємств в Запорізькій області:

- наявна тенденція до зниження кількості малих підприємств: з 14 119 одиниць у 2013 р. до 12 877 підприємств у 2016 р.;
- зі зниженням кількості малих підприємств зменшилося і число найманих працівників: з 71 466 осіб у 2013 р. до 60 852 осіб в 2016 р.;
- зменшилася площа оброблюваної землі фермерами: з 388,6 тис. га у 2014 р. до 341,5 тис. га в 2015 р.;
- обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) має тенденцію до збільшення: в 2016 році обсяги зросли на 20,88% у порівнянні до 2015 р.;
- більшість малих підприємств (77,2% від загальної кількості) показали позитивний фінансовий результат до оподаткування.

4) В ході дослідження провели конфіденційне експертне опитування серед представників малого бізнесу на селі в Запорізькому регіоні за допомогою власноруч складеної анкети опитування та Google Форми. Під час дослідження було виявлено, що підприємницька діяльність в селах Запорізької області сконцентрована в торгівлі (33,3%) та аграрному бізнесі (44,4% (обробка землі, овочівництво, садівництво)) і здійснюють її переважно чоловіки (63%). Оцінюючи свою бізнес-діяльність 51,9% опитаних підприємців вважають, що в наступному році їх не чекають значні зміни і мають песимістичні настрої.

5) Серед проблем, які заважають розвитку бізнес-діяльності на селі підприємці називають недоступність інформації (33,3%), недосконалу податкову систему (61,1%), недоступність кредитів (16,7%), відсутність фінансової підтримки від державних та місцевих органів (44,0%), високий рівень корупції (34,4%) та інші проблеми (7,4%).

6) Враховуючи сформовану ситуацію в приватному секторі економіки та чинники, що обмежують його розвиток, вважаємо доцільним власникам підприємств малого бізнесу на селі та сільським органам влади прийняти до

уваги запропоновані заходи з поліпшення та підвищення ефективності розвитку малого бізнесу, зокрема: розширити кредитування МСП комерційними банками через запровадження окремої кредитної лінії для сільських підприємців; створити інформативно-консультативний центр на селі, який би вирішив проблему відсутності інформаційної підтримки сільського бізнесу; брати участь у грантових конкурсах, які призначені для розвитку громад та бізнесу; за підтримки держави та області проводити курси з підвищення фінансової грамотності сільських підприємців та сприяти запровадженню найкращих практик управління для сільськогосподарських підприємств; проводити соціальні опитування підприємців з питань оцінки клімату підприємницької діяльності, інформувати підприємців про позитивний закордонний досвід функціонування малих підприємств за окремими видами економічної діяльності через спеціальні сайти Інтернету або газети тощо.

7) Нами прогнозується, що використання рекомендацій та постійна робота фахівців допоможе легалізувати діяльність підприємців з 5 до 7-10 осіб, що у свою чергу збільшить річні надходження від сплати єдиного податку до сільського бюджету від 57 758,4 грн. до 144 396,00 грн. Тобто від створення нових суб'єктів господарювання в с. Миколай-Поле надходження до сільського бюджету від сплати єдиного податку фізичними особами зростуть майже в 1,4 рази за умови розвитку песимістичного сценарію та за позитивного сценарію збільшаться в 2 рази. Загалом, до бюджету села від впровадження заходів додатково може надійти коштів на суму 153 002,78 грн. (надходження від сплати єдиного податку та податку на землю). Також, нами було виявлено, що майже 1,5 млн. грн. не надходило до бюджету Запорізького району від умисного ухилення сплати податку на землю.

8) Загалом охорона праці знаходиться на належному рівні, фактори техногенної небезпеки відсутні, таким чином немає потреби впроваджувати заходи щодо поліпшення стану охорони праці та покращення умов п

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Данилків Х. Економічна сутність та роль малого підприємництва в умовах розвитку ринкової економіки. / Х. Данилків // Формування ринкової економіки в Україні. – 2013. – Вип. 29. Ч. 1. – С. 126-133.
2. Методологія статистичного забезпечення розвитку регіону : монографія / За заг. ред. канд. економ. наук, професора А. З. Підгорного. – Одеса : Атлант, 2012. – 303 с.
3. Карсекін В. М. Мале підприємництво: проблеми і перспективи / Економіка України . – 1995р. – №10. – С.72.
4. Боцьора Л. О. Фінансовий механізм розвитку малого підприємництва в Україні : дис. к-та екон. наук: 08.00.08 / Людмила Олександрівна Боцьора. – Львів, 2015. – 272 с.
5. Закон України «Про підприємництво» від 7 лютого 1991 року № 698-ХІІІ [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/698-12>.
6. Коваленко О. В. Основи бізнесу: навчально-методичний посібник для студентів ЗДІА напрямку 6.030504 «Економіка підприємства» / Коваленко О. В., Турба О. О. ; Запоріж. держ. інж. акад. – Запоріжжя : ЗДІА, 2016. – 200 с.
7. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року (із внесеними змінами) [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
8. Матусова О. М. Сутність і класифікація малого сільського підприємництва / О.М.Матусова // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. – 2016. – №1. – С. 12-17.
9. Варналій З. С. Мале підприємництво : основи теорії і практики / Варналій З. С. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2001. – 190 с.
10. Жужа М. К. Принципові ознаки малого підприємництва як суб'єкта оподаткування [Електронний ресурс] / М. К. Жужа // Європейські

перспективи. – 2015. – Вип. 5. – С. 32-38. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/evpe_2015_5_7.

11. Основи підприємницької діяльності та агробізнесу : навч. посібник / [М. М. Ільчук, Т. Д. Іщенко, В. К. Збарський та ін.]; За ред. М. М. Ільчука. – К.: Вища освіта, 2002. – 398 с. : іл., с.71.

12. Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» від 22. 03. 2012 № 4618-17 [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4618-17> .

13. Волощук Н. Ю. Регіональні особливості розвитку сфери малого підприємництва : дис. к-та екон. наук: 08.00.05 / Надія Юріївна Волощук. – Ужгород, 2015. – 244 с.

14. Рекомендація Комісії 2003 / 361 / ЄС від 6 травня 2003 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.worldbiz.ru/base/21648.php>.

15. Губені Ю. Е. Основи підприємництва та агробізнесу / Ю. Е. Губені. – Львів : Українські технології, 2002. – 256 с.

16. Горда О. С. Эффективность сельских малых форм хозяйствования : дис. к-та эк. Наук : 08.07.02 « Экономика сельского хозяйства и АПК» / Горда Ольга Сергеевна. – Днепропетровск, 2004. – 179 с.

17. Матусова О. М. Розвиток малого підприємництва на селі в сучасних умовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к-та екон. наук : 08.00.04 – «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / О. М. Матусова. – Харків, 2008. – 20 с.

18. Шульський М. Г. Організаційно-економічні основи функціонування малих господарських формувань у сільському господарстві: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук : 08.07.02 «Економіка сільського господарства і АПК» / М. Г. Шульський. – Київ, 2006. – 39 с.

19. Ляшенко І. В. Розвиток малих форм господарювання та забезпечення їх ефективного функціонування в Криму : автореф. дис. на

здобуття наук. ступеня к-та екон. наук : 08.08.01 «Економіка, організацій і управління підприємствами» / І. В. Ляшенко. – Київ, 2004. – 22 с.

20. Федорова А. С. Особливості розвитку малого бізнесу у сільській місцевості / М. П. Тяхтій, В. В. Голомб, А. С. Федорова // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2017. – Вип. 5 (11). Ч. 2. – С. 56 -58.

21. Коробка С. В. Мале підприємництво як фактор стимулювання розвитку сільських територій / С. В. Коробка // Глобальні та економічні проблеми економіки. – 2015. – Випуск 3. – С. 332-335.

22. Рарок О. В. Розвиток малого підприємництва на селі / О. В. Рарок // Економіка АПК. – 2013. – № 12. – С. 31-39.

23. Теорія, політика та практика сільського розвитку / за ред. д-ра екон. наук, чл.- кор. НАНУ О.М. Бородіної та д-ра екон. наук, чл.- кор. УААН І.В. Прокопи : НАН України; Ін-т екон. та прогнозів. – К., 2010. – 384 с.

24. Розвиток малих форм господарювання на селі (самозайнятість сільського населення) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agroua.net/economics/documents/category-89/doc-81/>.

25. Бебко О. М. Розвиток малого підприємництва на селі / О. М. Бебко // Матеріали III Міжнарод. науч.-практ. конф. «Эффективные инструменты современных наук», (Днепропетровск, 3-15 мая 2007 г.) / М-во образования и науки Украины. – Днепропетровск : Наука и образование, 2007. – Т. 3. – С. 21-22.

26. Голомб В. В. Федорова А. С. Порівняльний аналіз розвитку малого бізнесу в Польщі та Україні / В. В. Голомб, А. С. Федорова // Суспільство, релігія, культура, наука, техніка, освіта, економіка в умовах новітніх глобальних викликів для України і Польщі : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 21-23 вересня 2017 р.). – Запоріжжя : Запорізька державна інженерна академія ; ФО-П Систерова Н. О., 2017. – С. 97-99.

27. Федорова А. С., Голомб В. В. Аналіз проблеми розвитку підприємництва на регіональному рівні / А. С. Федорова, В. В. Голомб // Економіка і менеджмент 2017 : перспективи інтеграції та інноваційного розвитку : зб. наук. праць Міжнар. наук.-практ. конф., 23-24 берез. 2017 р. : в 11 т. – Дніпро: Біла К.О., 2017. – С. 98-100.

28. Шувар Б. І. Аналіз передумов розвитку малого підприємництва на селі [Електронний ресурс] / Б. І. Шувар // Ефективна економіка. – 2015. – №8. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4346>.

29. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підруч. / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко. – 6-те вид., переробл. і доповн. – К. : Знання, 2008. – 310 с.

30. Стеченко Д. М. Методологія наукових досліджень : підруч./ Д. М. Стеченко, О. С. Чмир. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2007. – 317 с.

31. Газуда С. М. та ін. Методологічні підходи до дослідження розвитку сфери малого підприємництва / С. М. Газуда, Н. Ю. Волощук, І. В. Дочинець // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2016. – №1(47). Т.2. – С. 306-310.

32. Лукіна Т. О. Технологія розробки анкет для моніторингових досліджень освітніх проблем: методичні рекомендації / Т. О. Лукіна. – Миколаїв : ОППО, 2012. – 32 с.

33. Суїменко Є. І. Анкетне опитування : мистецтво ставити запитання [Електронний ресурс] / Є. І. Суїменко / Режим доступу : http://i-soc.com.ua/school/suimenko_ank.pdf.

34. Создавайте понятные формы [Електронний ресурс] / Информационный сайт. – Режим доступа : <https://www.google.com/intl/ru/forms/about/>.

35. Коваленко О. В. Стратегічне управління підприємством: навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії

зі спеціальності 073 «Менеджмент» / О. В. Коваленко, Т. С. Морщенок, Е. В. Слепян ; Запоріз. держ. інж. акад. – Запоріжжя : ЗДІА, 2017. – 194 с.

36. Офіційний сайт Головного управління статистики у Запорізькій області / [Електронний ресурс] / – Режим доступу : http://www.zp.ukrstat.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=6001&Itemid=100065.

37. Комплексна програма розвитку малого і середнього підприємництва в Запорізькій області на 2017-2018 роки / [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.zoda.gov.ua/article/2174/kompleksna-programi-rozvitku-malogo-ta-serednogo-pidprijemnitstva-v-zaporizkiy-oblasthtml>.

38. Інвестиційний паспорт Запорізької області за 2016 рік / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zoda.gov.ua/images/article/original/000067/67590/zaporizhzhya-r.pdf>.

39. Аграрний бюлетень. Єдине спеціалізоване видання в Запорізькій області / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ab.org.ua/v-zaporizkiy-oblasti-aktivno-rozvivayetsya-zeleniy-turizm/>.

40. Офіційний веб-сайт Запорізького обласного туристично-інформаційного центру [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zotic.zp.ua/uk/mels/sadiba>.

41. Мірошніченко Іван. Тінь на полях. Як зупинити незаконні операції на агроринку [Електронний ресурс] / І. Мірошніченко / Режим доступу : <https://www.epravda.com.ua/columns/2017/03/27/623100/>.

42. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку та торгівлі України. Тенденції тіньової економіки в Україні у I кварталі 2017 року / [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>.

43. Паспорт соціально-економічного розвитку Запорізького району (за підсумками 2016 року) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zor.gov.ua/sites/default/files/pasport_zaporizkogo_rayonu_0.pdf.

44. Наказ «Про затвердження Порядку нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення» від 23. 05. 2017 № 262 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0679-17>.

45. Податковий кодекс України від 03. 12. 2017 р. № 2755-17 [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

46. Доходи за 2017 рік по Миколай-Пільській сільській раді по коду 18050400 (Єдиний податок з фізичних осіб) [Текст].

47. Закон України «Про охорону праці» від 14. 10. 1992 № 2694-ХІІ [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2694-12>.

48. Кодекс законів про працю України // Затверджується Законом № 322-VІІІ від 10. 12. 71 ВВР, 1971, додаток до № 50, ст. 375.

49. Крушельницька Я. В. Фізіологія і психологія праці: підручник. – К. : КНЕУ, 2003. – 367 с.

50. ДСН 3.3.6.042-99. Санітарні норми мікроклімату виробничих приміщень. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://dnaop.com/html/31675/doc%D0%94%D0%A1%D0%9D_3.3.6.042-99/.

51. ДСанПІН 3.3.2.007-98. Державні санітарні правила і норми роботи з візуальними дисплейними терміналами електронно-обчислювальних машин. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mozdocs.kiev.ua/view.php?id=2445>.

52. НПАОП 0.00-1.28-10. Правила охорони праці під час експлуатації електрообчислювальних машин / Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 19 квітня 2010 р. за № 293/17588.

53. Наказ «Про затвердження Правил безпечної експлуатації електроустановок споживачів» від 09. 01. 98 № 4 [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0093-98>.

54. Кодекс цивільного захисту України від 12. 02. 2017 № 5403-17 [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5403-17/page>.

55. НАПБ Б.03.002-2007. Норми визначення категорій приміщень, будинків та зовнішніх установок за вибухопожежною та пожежною небезпекою. – К. : Укр. НДПБ, 2007.

ДОДАТОК А

Таблиця А.1 – Еволюція критеріїв ідентифікації малих підприємств в Україні за 1990-2016 рр. [13, с.15-16]

Роки	Критерій	Кількісне вираження	Законодавчий акт, яким внесено зміни у методологію розрахунку
1990	1) чисельність працівників 2) обсяг господарського обороту	—	Закон СРСР від 04. 06. 1990 р. «Про підприємства в СРСР»
1990 - 1991	1) чисельність працівників	- у промисловості та будівництві – до 200 осіб; - у інших галузях виробничої сфери - до 50 осіб; - у науці і науковому обслуговуванні – до 100 осіб; - у галузях невиробничої сфери – до 25 осіб; - у роздрібній торгівлі – до 15 осіб.	Постанова Ради Міністрів Української РСР від 22. 09. 1990 р. «Про заходи щодо створення і розвитку малих підприємств»
1991- 1998	1) чисельність працівників	- у промисловості та будівництві – до 200 осіб; - у інших галузях виробничої сфери - до 50 осіб; - у науці і науковому обслуговуванні – до 100 осіб; - у галузях невиробничої сфери – до 25 осіб; - у роздрібній торгівлі – до 15 осіб.	Закон України від 27. 03. 1991 р. «Про підприємства в Україні»
1998 2000	1) середньооблікова чисельність працюючих за звітний період; 2) обсяг виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) за рік	1) до 50 осіб; 2) до 1 млн. грн..	Указ Президента України від 12. 05. 2000 р. «Про державну підтримку малого підприємництва»
2000 2003	1) середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік; 2) обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період.	1) до 50 осіб; 2) до 500 тис. євро.	Закон України від 19. 10. 2000 р. «Про державну підтримку малого підприємництва»
2003 - 2008	1) середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік; 2) обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період.	1) до 50 осіб; 2) до 500 тис. євро.	Господарський кодекс України від 16. 01. 2003 р.
2008 - 2012	1) середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік; 2) обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період.	1) до 50 осіб; 2) до 70 млн. грн.	Закон України від 18. 09. 2008 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання підприємницької діяльності»
2012 - 2017	1) середня кількість працівників; 2) річний дохід від будь-якої діяльності.	1) до 50 осіб; 2) до 10 млн. євро.	Закон України від 22. 03. 2012 р. «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні»

ДОДАТОК Б

АНКЕТА
опитування підприємців(ємниць)

Вітаю!

Просимо Вас взяти участь в опитуванні, присвяченому вивченню стану малого підприємництва на селі в Запорізькому регіоні. Ми просимо Вас ознайомитися з даною анкетною і відповісти на питання, що містяться в ній. На вибір Вам пропонуються кілька відповідей, уважно прочитайте питання і обведіть в кружечок той варіант, який найбільше збігається з Вашою думкою. Вся інформація, надана Вами, є конфіденційною і буде використана виключно в узагальненому вигляді.

1. Ваша стать:

- А) Чоловіча
- Б) Жіноча

2. Ваш вік:

- А) 18-25
- Б) 26-35
- В) 36-50
- Г) 51-60
- Д) більше 60

3. Визначте, будь ласка, скільки працівників працює на Вашому підприємстві?

- А) не має найманих працівників (ФОП)
- Б) до 10 осіб (мікро)
- В) до 50 осіб (мале)
- Г) 50-250 осіб (середнє)

Продовження додатку Б

Д) більше 250 осіб (велике)

4. Які з нижче наведених видів діяльності здійснює Ваше підприємство:
(зазначте всі можливі варіанти)

А) Торгівля

Б) Ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів вжитку

В) Транспорт

Г) Садівництво

Д) Тваринництво

Е) Овочівництво

Є) Обробка землі

Ж) Інше (будь ласка, уточніть) _____.

5. Ваше підприємство здійснює діяльність:

А) До 1 року

Б) 1-3 роки

В) більше 3-х років

6. Ваш статус в організації:

А) Власник (співвласник)

Б) Приватний підприємець

В) Головний бухгалтер

Г) Інше _____.

7. Як би Ви визначили розмір річного обсягу реалізації у Вашій бізнес-діяльності?

А) до 100 000 грн.

Б) 100 000 - 300 000 грн.

В) 300 000 - 500 000 грн.

Г) 500 000 - 1 000 000 грн.

Д) 1 000 000 - 2 000 000 грн.

Продовження додатку Б

Е) понад 2 000 000 грн.

Є) відмова відповіді

8. За Вашими оцінками, чи продемонструє поточного року Ваша бізнес-діяльність наведені нижче зміни?

А) значне зростання

Б) певне зростання

В) залишиться на існуючому рівні

Г) певний спад

Д) значний спад

9. Хто є споживачами вашої продукції?

А) місцеві жителі

Б) жителі регіону

В) жителі області

Г) товари продаються по всій Україні

Д) товар експортується за кордон

10. Чи плануєте Ви займатися експортною діяльністю?

А) Так

Б) Ні

11. На якій системі оподаткування ви знаходитесь?

А) загальна система

Б) спрощена система (сплата єдиного податку)

12. Чи підтримуєте Ви точку зору, що малий бізнес має бути платником єдиного соціального внеску (насамперед, внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування) на загальних підставах без будь-яких винятків?

А) повністю підтримую

Б) переважно підтримую

В) наскільки підтримую, настільки ж не підтримую

Продовження додатку Б

Г) повністю не підтримую

13. Чи підтримуєте Ви точку зору, що малий бізнес має бути платником єдиного соціального внеску (в першу чергу внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування) лише на добровільних засадах (за принципом - якщо не сплачуються внески, то не можуть отримуватися виплати з відповідних соціальних фондів)? *(визначте, будь ласка, лише один варіант відповіді)*

А) повністю підтримую

Б) переважно підтримую

В) наскільки підтримую, настільки ж не підтримую

Г) повністю не підтримую

14. Визначте, будь ласка, що заважає розвитку Вашого бізнесу? (можна обрати декілька варіантів)

А) недосконала податкова система

Б) відсутність фінансової підтримки від державних/місцевих органів

В) високий рівень корупції в органах місцевої влади

Г) відсутність інформаційної підтримки

Д) недоступність кредитних ресурсів

Е) Інше (уточніть, будь ласка): _____.

15. Чи погоджуєтесь Ви з позицією, що сприятливий бізнес-клімат має формуватися та будуватися органами місцевого самоврядування на підставі публічних консультацій з бізнес-середовищем? *(визначте, будь ласка, лише один варіант відповіді)*

А) Так

Б) Ні

В) Не знаю

16. Чи вносили Ви пропозиції до органів місцевої влади під час формування місцевої економічної політик та при прийнятті важливих для Вас рішень.

Продовження додатку Б

А) Так

Б) Ні

Якщо так, вкажіть, будь ласка, суть пропозицій _____.

17. Чи є Ви членом професійних об'єднань, спілок, асоціацій, громадських організацій?

А) Так   Б) Ні

18. Чи надавала Вам сільська рада допомогу при відкритті бізнесу?

А) Так   Б) Ні

Якщо так, вкажіть, будь ласка, яким чином _____.

19. Чи розглядаєте можливість участі у міжнародних грантових конкурсах для отримання додаткового фінансування?

А) Так   Б) Ні

20. Які джерела фінансування діяльності підприємства були використані протягом останніх двох років:

А) Власні кошти підприємства (реінвестування прибутку, додаткова емісія акцій)

Б) Комерційні кредити

В) Інвестиційні фонди

Г) Інші _____.

Дякуємо за надану допомогу в проведенні даного дослідження!

ДОДАТОК В

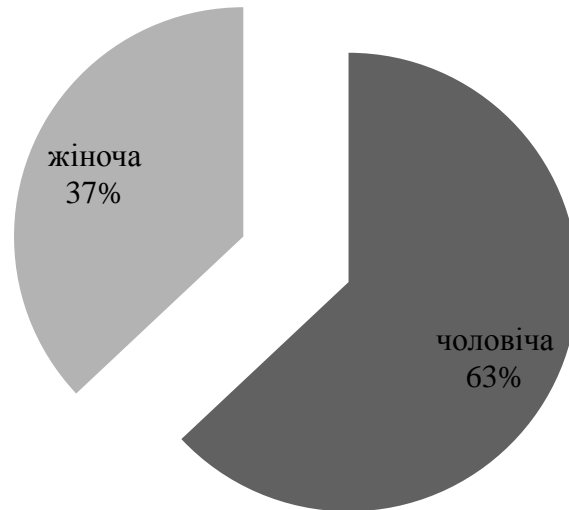

Рисунок В.1 – Ваша стать

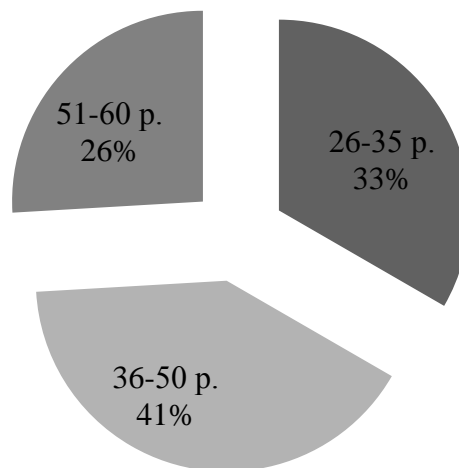

Рисунок В.2. – Зазначте, будь ласка, Ваш вік

Продовження додатку В

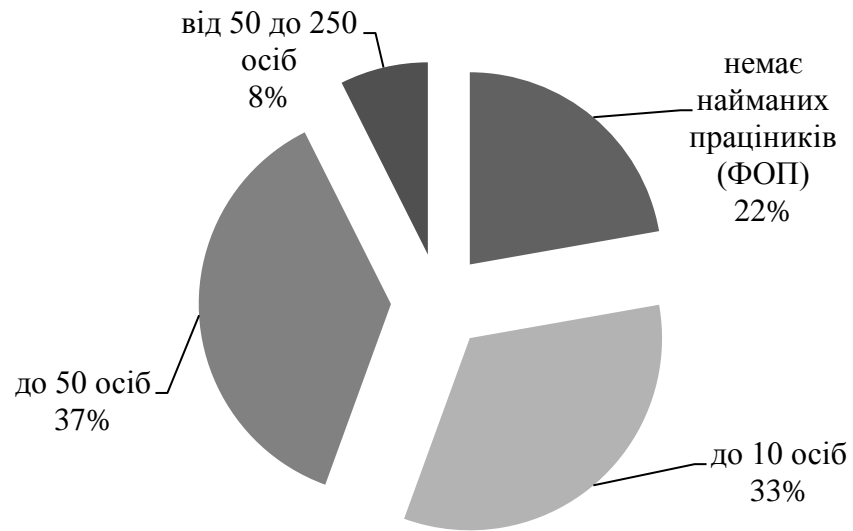

Рисунок В.3 – Визначте, будь ласка, скільки працівників працює на Вашому підприємстві

Рисунок В.4 – Які з нижче наведених видів діяльності здійснює Ваше підприємство?

Продовження додатку В

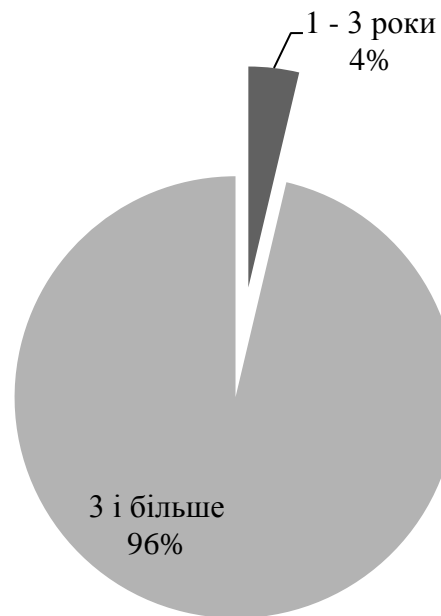

Рисунок В.5 – Скільки років Ваше підприємство здійснює свою бізнес-діяльність?

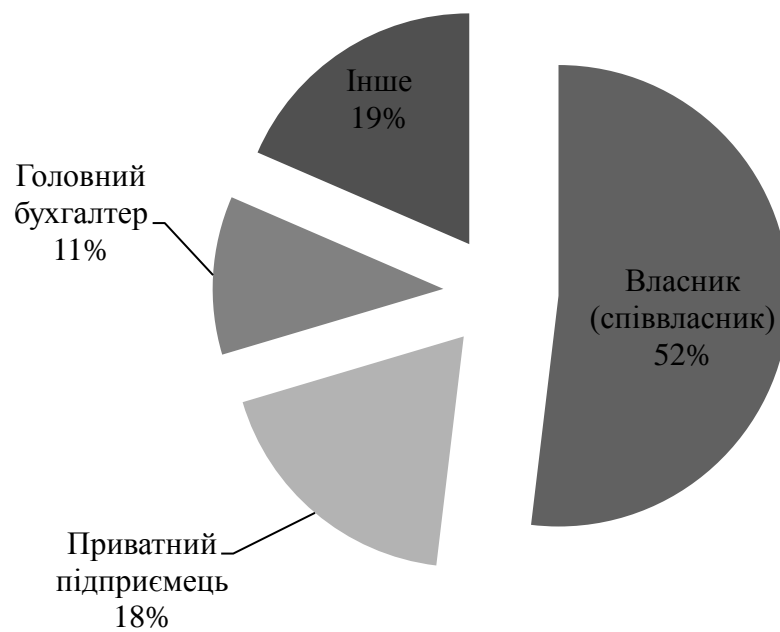

Рисунок В.6 – Ваш статус в організації

Продовження додатку В

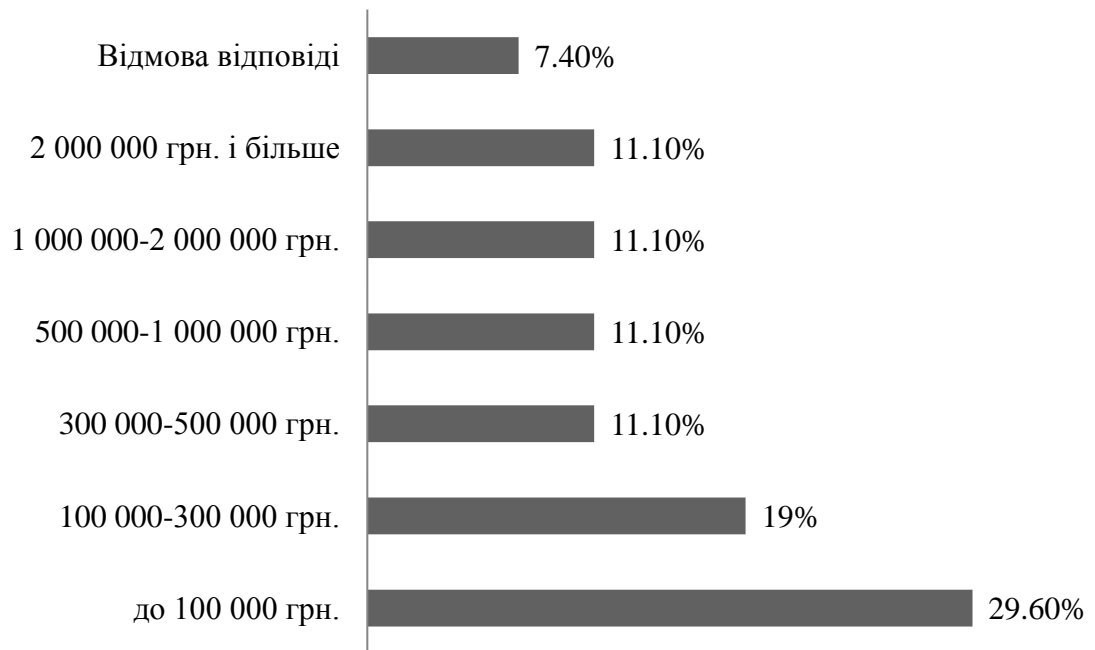

Рисунок В.7 – Як би Ви визначили розмір річного обсягу реалізації у
Вашій бізнес-діяльності?

Рисунок В.8 – За Вашими оцінками, чи продемонструє поточного року
Ваша бізнес-діяльність наведені нижче зміни?

Продовження додатку В

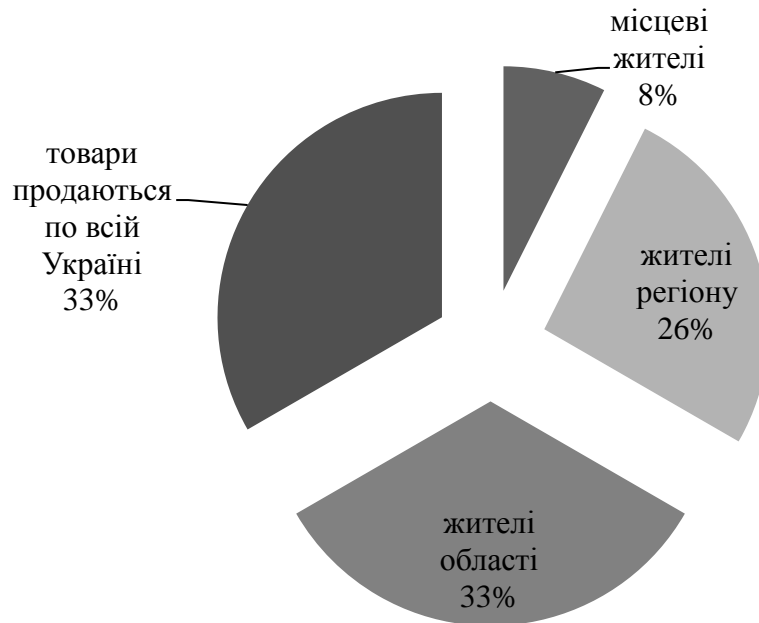

Рисунок В.9 – Хто є споживачами вашої продукції?

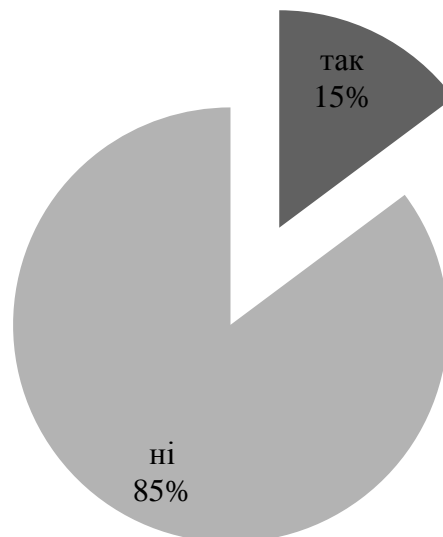

Рисунок В.10 – Чи плануєте Ви займатися експортною діяльністю?

Продовження додатку В

Рисунок В.11 – На якій системі оподаткування Ви знаходитесь?

Рисунок В.12 – Чи підтримуєте Ви точку зору, що малий бізнес має бути платником єдиного соціального внеску (насамперед, внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування) на загальних підставах без будь-яких винятків?

Продовження додатку В

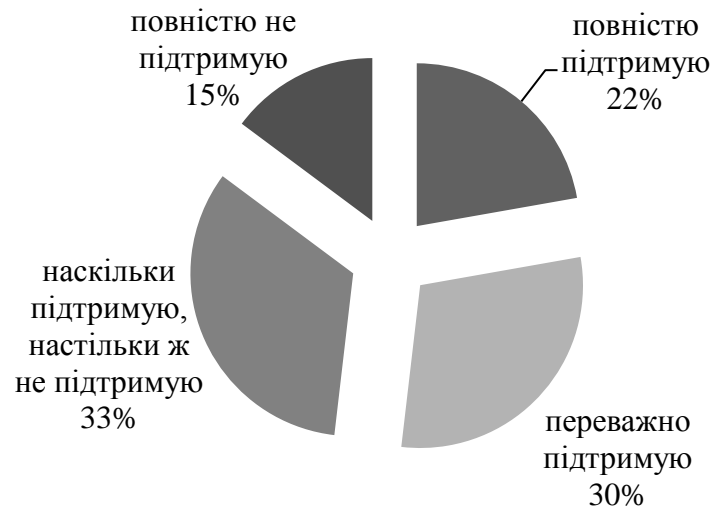

Рисунок В.13 – Чи підтримуєте Ви точку зору, що малий бізнес має бути платником єдиного соціального внеску (в першу чергу внесків на загальнообов’язкове державне пенсійне страхування) лише на добровільних засадах (за принципом – якщо не сплачуються внески, то не можуть отримуватися виплати з відповідних соціальних фондів)?

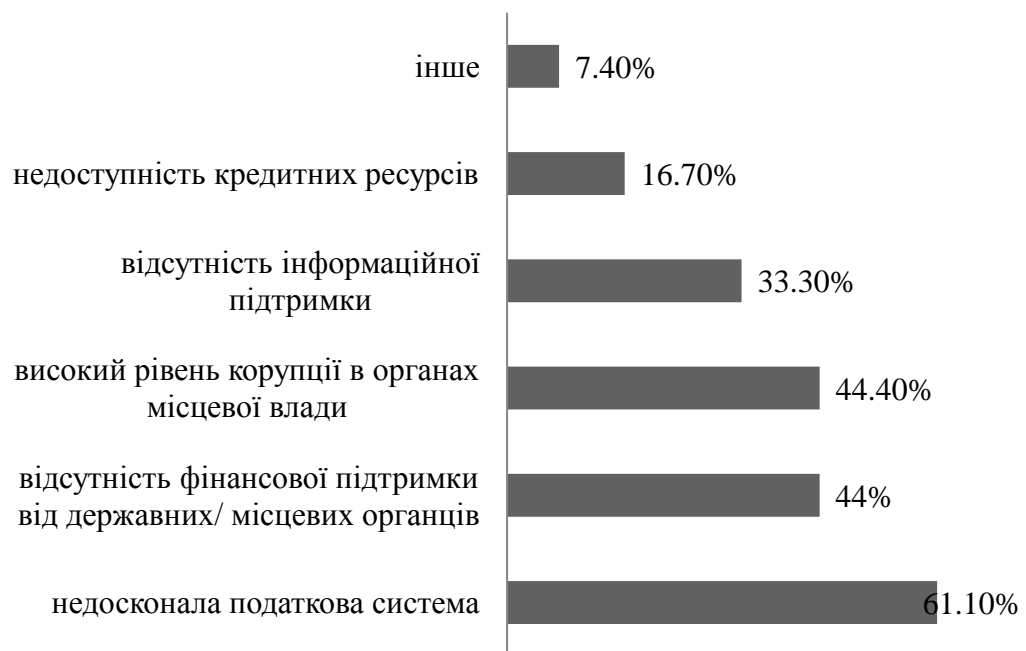

Рисунок В.14 – Визначте, будь ласка, що заважає розвитку Вашого бізнесу?

Продовження додатку В

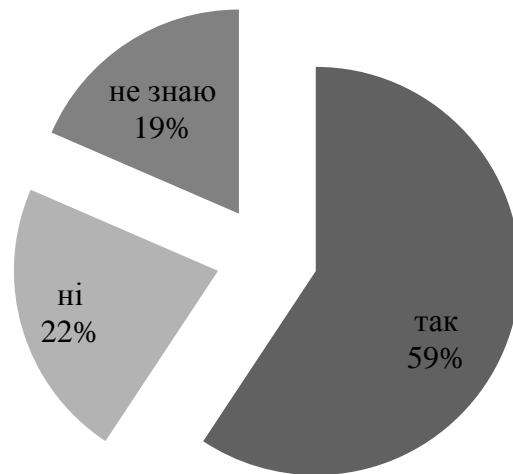

Рисунок В.15 – Чи погоджуєтесь Ви з позицією, що сприятливий бізнес-клімат має формуватися та будуватися органами місцевого самоврядування на підставі публічних консультацій з бізнес-середовищем?

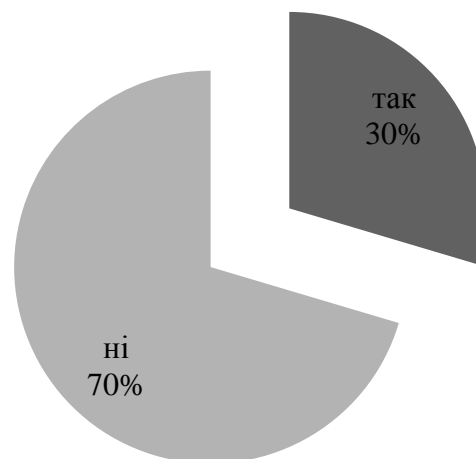

Рисунок В.16 – Чи вносили Ви пропозиції до органів місцевої влади під час формування місцевої економічної політик та при прийнятті важливих для Вас рішень?

Продовження додатку В

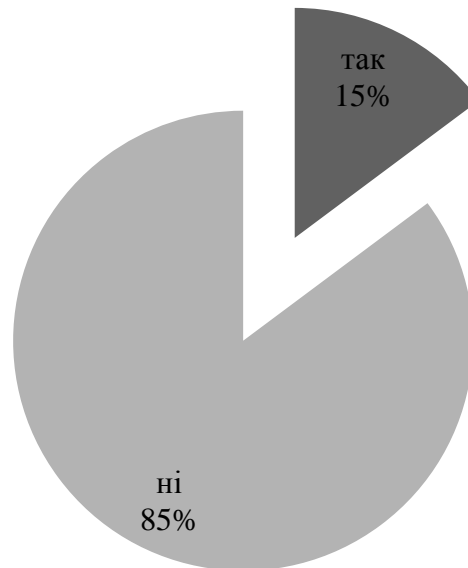

Рисунок В.17 – Чи є Ви членом професійних об'єднань, спілок, асоціацій, громадських організацій?

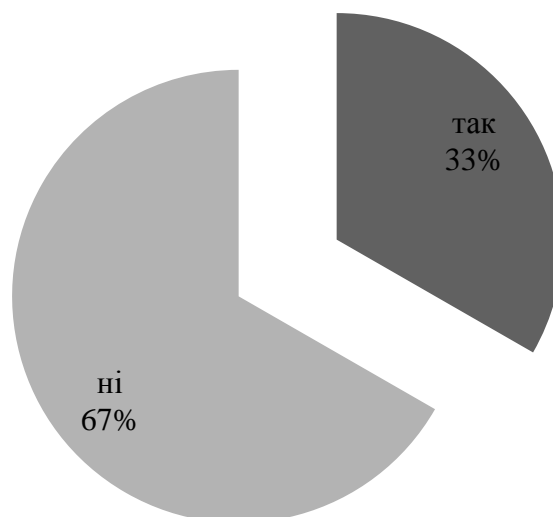

Рисунок В.18 – Чи надавала Вам сільська рада допомогу при відкритті бізнесу?

Продовження додатку В

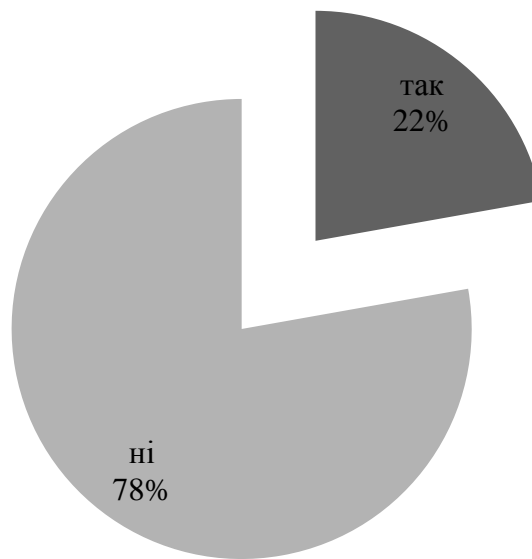

Рисунок В.19 – Чи розглядали Ви можливість участі у міжнародних грантових конкурсах для отримання додаткового фінансування?

Рисунок В.20 – Які джерела фінансування діяльності підприємства були використанні протягом останніх двох років?

ДОДАТОК Г

Рисунок Г.1 – Схема незаконного ведення бізнес-дїяльностї на селї в аграрному секторї
Розробка автора

ДОДАТОК Д

Програма розвитку малого підприємництва на території Миколай-Пільської сільської ради Запорізького району Запорізької області

Вступ

Метою Програми є створення сприятливого підприємницького середовища на території сільської ради, створення нових суб'єктів господарювання на селі, зменшення чисельності безробітних, наповнення сільського бюджету, насичення ринку якісними товарами і послугами.

Основні завдання Програми:

- сприяти розвитку сфери малого бізнесу шляхом участі в державних та районних програмах і концепціях розвитку малого підприємництва та фермерства в Україні («Концепція державної програми розвитку фермерства в Україні»);
- створити конкурентне середовище;
- залучення інвестицій в розвиток сільського малого бізнесу;
- розширення за участю органів місцевої влади та самоврядування інфраструктури підприємництва шляхом створення та розвитку інформативно-консультативного центру в с. Микола-Поле;
- започаткувати в школах уроки економічного виховання школярів з 1 по 11 класи та заняття для дошкільнят типу «Малятам про економіку» в ігрових формах;
- залучити до сфери малого бізнесу військовослужбовців звільнених у запас та людей з особливими потребами;
- стимулювати створення нових робочих місць та самозайнятості.

Продовження додатку Д

Досягнення мети Програми та виконання зазначених завдань буде здійснюватись шляхом реалізації заходів, що направлені на розвиток пріоритетних сфер діяльності:

- максимальному поєднанню інтересів суб'єктів підприємницької діяльності юридичних і фізичних осіб з інтересами відповідних адміністративно-територіальних одиниць;
- забезпечення продуктивної зайнятості населення, в т.ч. його соціально вразливих верств;
- стимулюванню підприємницької ініціативи за рахунок власних фінансових, майнових, трудових, інтелектуальних ресурсів сільської ради та району;
- забезпеченню продуктивної зайнятості населення шляхом створення нових (економічно доцільних) робочих місць, самозайнятості;
- наповненню державного і місцевих бюджетів;
- підвищенню рівня підприємницької активності сільського населення;
- насиченню ринку споживчих товарів та послуг, вирішенню соціально-побутових проблем;

1 Загальні відомості про Миколай-Пільську сільську раду

У підпорядкуванні сільської ради знаходиться 8 сіл, а саме: село Дніпрові Хвилі, село Долинівка, село Крилівське, село Морозівка, село Новопетрівка, село Федорівка, село Яворницьке і, відповідно, село Миколай-Поле. Розташоване за 35 км від м. Запоріжжя та 70 км від м. Дніпро.

Чисельність населення Миколай-Пільської сільської ради станом на 01 грудня 2016 року складає 2170 осіб. Працездатного населення у працездатному віці проживає 685 осіб, пенсіонерів – 650 осіб.

На території сільської ради діють:

Продовження додатку Д

1) Освіта:

- Миколай-Пільський НВК ;
- Новопетрівський НВК ;

2) Медицина:

- амбулаторія загальної практики сімейної медицини с. Миколай-Поле;
- фельдшерсько-акушерський пункт с. Новопетрівка;
- фельдшерський пункт с. Федорівка;

3) Культура:

- сільський будинок культури с. Миколай-Поле та с. Новопетрівка;
- сільська бібліотека при БК;
- 2 хори при БК;

4) Торгівельне обслуговування: 10 приватних магазинів;

5) Економіка:

- 2 товариства з обмеженою відповідальністю;
- 13 фермерських господарств;
- 12 приватних підприємств;
- 1 споживче товариство.

2 Проблеми сіл підвідомчих Миколай-Пільській сільській раді (за аналізом вивчення думки сільських підприємців та місцевих жителів)

Аналіз опитування підприємців села щодо основних проблем в економічній суспільній та екологічній сферах показав, що найбільш вагомими з них є такі:

1) в економічній сфері:

- відсутність робочих місць;

Продовження додатку Д

- низькі зарплати мешканців села;
- високі ціни на товари і послуги;
- нерозвиненість інфраструктури підтримки підприємництва;

Економічною проблемою на рівні села є незареєстровані підприємці, що створюють так званий «сірий» сектор економіки села, які займаються обробкою землі, вирощуванням зернових та технічних культур на зерно та насіння.

2) в суспільній сфері:

- відсутність достатньої кількості спортивних майданчиків;
- відсутність дитячих майданчиків;
- відсутність гуртків для школярів та дошкільнят;
- відсутність постійного водопроводу;

3) в екологічній сфері:

- засмічення території та створення нових стихійних сміттєзвалищ;
- відсутність організованого вивезення сміття та його сортування.

3 SWOT-аналіз бізнес-середовища сільської ради

При розробці програми розвитку малого підприємництва на селі значну увагу слід приділяти SWOT-аналізу, тобто визначенню сильних та слабких сторін, а також визначення можливостей та загроз, що впливають на розвиток малого бізнесу.

SWOT-аналіз дозволяє виявляти ті галузі та види громадської діяльності, де територіальна громада має значний потенціал розвитку, а також сформулювати конкретні завдання та дії, які необхідно вжити для реалізації цього потенціалу. Крім того, SWOT-аналіз (таблиця Д.1)

Продовження додатку Д

допоможе з'ясувати, з якими параметрами територіальна громада може випереджати своїх конкурентів або відставати від них та що потрібно зробити, щоб підвищити її конкурентноздатність.

Аналіз також дозволяє виявити основні проблеми та перешкоди, які ускладнюють надходження до територіальної громади інвестицій.

З метою отримання якісного аналізу сильні і слабкі сторони трактують як внутрішні чинники, а можливості і загрози як зовнішні чинники, які містяться у ближньому і дальньому оточенні громади.

Таблиця Д.1 – SWOT-аналіз бізнес середовища Миколай - Пільської сільської ради

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ol style="list-style-type: none"> 1. Вигідне географічне розташування (близько до обласного центру). 2. Ділова активність мешканців, бажання займатися власною справою. 3. Значна територія незадіяних земель та площ. 4. Наявність транзитних автошляхів обласного значення. 5. Екологічно чиста територія 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Недостатній рівень власних оборотних коштів. 2. Наявність морально та фізично застарілого обладнання. 3. Недостатній рівень комунікацій. 4. Низька платоспроможність місцевого населення. 5. Невпорядкованість доріг в сільській місцевості.
Можливості	Загрози
<ol style="list-style-type: none"> 1. Виділення аграрної реформи в Україні пріоритетом економічного розвитку. 2. Проведення активної інформативної рекламної роботи щодо підприємництва. 3. Функціонування окремих програм підтримки. 4. Комплексний розвиток сільської місцевості. 5. Облаштування консультативного центру. 6. Впровадження перспективних інноваційних проектів, широке впровадження енергозберігаючих технологій. 7. Відновлення роботи непрацюючих підприємств. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Несвоєчасна реакція на зміни у зовнішньому середовищі. 2. Високий рівень конкуренції. 3. Велика вартість кредитів. 4. Нестабільність, зміна законодавчої та нормативно-правової бази. 5. Надмірне використання та вичерпання природних ресурсів, ґрунтів. 6. Низька купівельна спроможність населення. 7. Відсутність стабільного фінансування державних програм у сфері сільськогосподарського та промислового виробництва. 8. Підвищення вартості енергоносіїв, топлива.

Продовження додатку Д

4 Заходи щодо забезпечення розвитку малого підприємництва

Мета – розвиток економічного потенціалу сіл, підприємницької та сільськогосподарської діяльності, залучення інвесторів, налагодження міжнародної співпраці та підвищення кваліфікації працюючих.

Розвиток малого підприємництва на селі буде реалізовано шляхом втілення пріоритетних завдань.

Пріоритетні завдання:

I) Підтримка розвитку малого бізнесу на території сільської ради шляхом:

- зміни цільового призначення землі під комерційні об'єкти;
- надання на конкурсних засадах земельних ділянок під об'єкти комерційного використання;
- надання дозволів суб'єктам підприємницької діяльності на реконструкцію приміщень для використання під бізнес;

II) Розвиток сталого сільськогосподарського виробництва через:

- забезпечення створення механізмів контролю за раціональним використанням земельних ресурсів сільської ради;
- стимулювати вже діючі підприємства до збільшення кількості робочих місць;
- стимулювати розвиток ініціативи створення сільськогосподарських підприємств.

III) Налагодження та розвиток міжнародного співробітництва. Для реалізації завдання необхідно:

- розробити пріоритетні напрямки співробітництва з міжнародними організаціями та компаніями, фондами тощо;
- приймати участь у заходах по обміну досвідом для управлінського персоналу та молоді села;

Продовження додатку Д

- взяти участь у процесі децентралізації та приєднатися чи створити ОТГ.

IV) Підвищення кваліфікації підприємців, покращення фінансової грамотності та здійснення інформативних заходів:

- розробити та реалізувати проект створення місцевого інформативно-консультативного центру;
- організувати та проводити семінари-практикуми для суб'єктів малого бізнесу на селі або приймати участь у заходах спрямованих на підвищення кваліфікації, які організовані районною та обласною радами;
- створення сайту та груп сільської ради в соціальних мережах для розміщення інформації та законодавчих актів та іншої корисної інформації; встановлення дошки оголошення біля сільської ради, на зупинках, біля крамниць та відділення пошти;
- приймати участь у проектах, які розроблені в межах Комплексної програми розвитку МСП в Запорізькій області, зокрема проект «Вебінари для сільських підприємців» та проект ЗДІА «Організація навчання ІТ-технологіям для можливості започаткування власного бізнесу та роботи дистанційно».

5 Моніторинг та контроль за виконанням програми розвитку малого підприємництва на території Миколай-Пільської сільської ради

Основними завданнями такого моніторингу є:

Продовження додатку Д

- 1) аналіз досягнення запланованих результатів і виявлення причин невиконання окремих заходів щодо досягнення результатів по окремих пріоритетних напрямках програми розвитку малого підприємництва;
- 2) формування рекомендацій з метою коригування Програми;
- 3) аналіз змін зовнішнього середовища;
- 4) аналіз змін у громаді.

ДОДАТОК Е

Таблиця Е.1 – Доходи за 2017 рік по Миколай-Пільській сільській раді по коду 18050400(Єдиний податок з фізичних осіб)

ФОП місяць	1	2	ФОП П	4	ФОП Т	6	7	8	ФОП Р	10	11	ФОП Г	13	14	15	16	17	18	19	ФОП Л	Всього
Січень	12/ 160,0 0	16/ 1кв 192 0,00			11/ 640,0 0	10/ 640, 00	18/ 640, 00	18/ 640,0 0	6/ 25,00	10/ 640, 00	19/ 646,0 0			13/ 276,0 0	17/ 160,0 0			11/ 10996, 35			17383,35
	160,0 0	192 0,00			640,0 0	640, 00	640, 00	640,0 0	25,00	640, 00	646,0 0			276,0 0	160,0 0			10996, 35			17383,35
Лютий	16/ 160,0 0		20/ 8000, 00	06/ 252 9,25		13/ 640, 00	17/ 640, 00	17/ 640,0 0		20/ 640, 00	20/ 640,0 0	06/ 2650, 00	09/ 373 58,0 0	13/ 600,0 0	16/ 160,0 0		13/ 4603, 00			08/ 718,0 8	59978,33
	320,0 0	192 0,00	8000, 00	252 9,25	640,0 0	128 0,00	128 0,00	1280, 00	25,00	128 0,00	1286, 00	2650, 00	373 58,0 0	876,0 0	320,0 0		4603, 00	10996, 35		718,0 8	77361,68
Березень	15/ 160,0 0				16/ 640,0 0	10/ 640, 00	17/ 640, 00	17/ 640,0 0		20/ 640, 00	20/ 640,0 0				16/ 160,0 0	20/ 640,0 0					4800,00
	480,0 0	192 0,00	8000, 00	252 9,25	1280, 00	192 0,00	192 0,00	1920, 00	25,00	192 0,00	1926, 00	2650, 00	373 58,0 0	876,0 0	480,0 0	640,0 0	4603, 00	10996, 35		718,0 8	82161,68
Квітень	14/ 160,0 0	05/ 192 0,00		14/ 543, 00	12/ 640,0 0	10/ 640, 00	18/ 640, 00	18/ 640,0 0			14/ 640,0 0	05/ 3553, 00			14/ 160,0 0	20/ 1280, 00		06/ 11487, 55	25/ 480, 00 480, 00 480, 00		23743,55
	640,0 0	384 0,00	8000, 00	307 2,25	1920, 00	256 0,00	256 0,00	2560, 00	25,00	192 0,00	2566, 00	6203, 00	373 58,0 0	876,0 0	640,0 0	1920, 00	4603, 00	22483, 90	144 0,00	718,0 8	105905,23

